

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Rhetoricorum ad C. Herennium

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

INCERTI AUCTORIS,
SEU,

Ut Doctis quibusdam videtur,

CORNIFICII,
Rhetoricorum ad C. HERENNIVM,
LIBER PRIMUS.

Synopsis libri primi ad Herennium.

a De oratione dicendi, arte Rhetorice, eiusque preceptis ad Caium Herennium scribit hic author: *b* in quibus hoc primum occurrit
videtur, ut hujus artis precepta ad exercitacionem, hoc est dicendi assiduitatem accommodentur. *c* Ab his tractat de Oratoris Officio, &
Generibus causarum, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. *d* De Materia oratoris, hoc est Inventione, Dispositione, Elocutione, Mem-
oria, Pronuntiatione. *e* eaque omnia tribus comparari docet, arte, imitatione, exercitacione. *g* De INVENTIONE & quemadma-
dum ad eam orator suum officium possit accommodare. *h* Inventionis sex partes esse, Exordium, Narrationem, Divisionem, Confirma-
tionem, Confutationem, Conclusivam. *i* De EXORDIO, *k* & ut commodè exordiri possimus, genus causa considerandum esse, ni-
mirum, an honestum, turpe, dubium, humile. *l* Exordiorum duo esse genera Principium & Insinuationem, *m* Principium quid,
& quemadmodum auditorum docilem, attentum, benevolum efficiamus, *n* De Insinuatione & quando ea uti liceat, *o* De exor-
dii vitiis. *p* De NARRATIONE eiusque generibus & officiis, *q* De DIVISIONE seu partitione, *r* De
CONFIRMATIONE & CONFUTATIONE, in his totam spem vincende positam esse: virumque facere non posse
constitutionem causa cognovimus. *s* Constitutiones causarum tres esse, *t* Constitutionem causa, esse primam deprecationem defen-
sori cum accusatoris insimulatione conjunctam, *u* & *x* Constitutionem aliam esse CONJECTURALEM, *y* LEGITIMAM
(ea nascitur ex scriptis & sententia, ex contrariis legibus, ex ambiguo, ex desultatione, extranlatione, ex ratiocinatione,) *z* & *a* IY-
RIDICIALEM, in iudiciali queritur iure an iniuria factum sit, *b* & *c* Iudicialiam aliam Absolutam, *d* Assumptivam
aliam esse, *e* & *f* cuius partes, criminis concessio (ea subdividitur in purgationem & deprecationem,) *g* Transitio *h* Remotio,
s Comparatio *k* Constitutione reperta, querendam esse rationem: *l* inventa ratione, firmamentum querendum esse, *m* Huius
iudicii questionem seu iudicationem & *x* *αὐτοπόρον* nasci, *n* Inventa iudicatione, omnem rationem totius orationis eo conserti oportere,
o *τὸ καὶ ἀπό πορον* aliter inveniri in constitutione conjecturali quam alii constitutionibus. *p* De Transitu,

Et negotiis familiaribus impediti, & vix
satis otium studio suppeditare possumus,
& idiptum, quod datur otii, libentius in
philosophia consumere consuevimus: ta-
men tua nos C. Herenni, voluntas com-
movit, ut de ratione dicendi conscribere-
mus: ne aut tua causa noluisse nos, aut
fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium
suscepimus, quod te non sine causa velle & cognoscere ar-
tem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet

in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si
recta intelligentia, & definita moderatione animi guber-
netur. Quos ob res illa, quæ Græci scriptores & inanis
arrogantia cauta sibi assumerunt, reliquimus. Nam
illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisive-
runt, & quæ nihil atinebant, ut ars difficilior cognitu pu-
taretur; nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi
pertinere sumimus. non enim spe quæsit, aut gloria com-
moti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed
ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati, (b) Nunc
ne

V In satis otium studio suppeditare possumus.] Pall. quartus nocte
optime liber, non agnosceat illud studio; aberatque item à
membris Francisci Fabricii, quibus usus fuit Galiel-
mius.

z Cognoscere artem rhetoricam.] Nullas ex se Pall. admittit voculam
arctica: pro ea tamen contra Lambinum pugnat Galielmus.

3 Inanis arrogantia causa.] Pall. omnes & Galielmiani hoc loco re-
tinent illud inanis, quod Lambinus adiungit infra voci gloria.

4 Quæ nihil atinebant.] Eiecitimus binas dictiones ad rem, quæ in
nullo comparebant Palatinorum. nam primus, earum loco habebat,
ad propositum.

ne nimirum longi sumatur oratio, de re dicere incipimus: si te unum illud innumerimus, ARTAM sine assiduitate dicendi non multum iuvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere. (e) ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. (d) Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem, 1 Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut perititionem cum defensione. (e) Nunc quas res orator habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. (f) Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum, & dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, vultus, gestus moderatio cum veritate. (f) Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, quæ impellitur cum diligenti ratione, ut aliorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus usus, consuetudoque dicendi. (g) 3 Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorum recipere, quæque res habere conveniret, nunc, 4 quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. (h) INVENTIO in sex partibus orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut judicis 3 constituitur, vel apparetur ad audiendum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Divisio, est per quam aperimus 6 quid conveniat, quid in controversia sit: & per quam exponimus quibus de rebus 7 simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est 12 artificiosus terminus orationis. (i) Nunc, quoniam unâ cum oratoris officiis, quo res cognitu facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur. (k) Causa

posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile, Honestum causæ genus prætatur, cum aut id defendimus, 8 quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra patriciam, Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, quum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ accommodari. (l) Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græcè *ἄρξ* *ἀρχή* *ἀρχή* appellatur: & insinuatio, quæ *ἰσχυρισμὸς* nominatur. (m) Principium, est quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benivolentia principium constituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos, Si turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posteriùs dicemus, nisi quid facti fuerimus, quare adversarios etimando, benivolentiam captare possimus. Si honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit. (n) Quoniam igitur docilem, benivolum, attentam habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Docilem auditores habere poterimus, si firmam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus, nam docili est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad temp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Deorum 10 immortalium religionem: & si rogabimus, ut attentè audiant: 11 & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quatuor modis possimus, à nostrâ, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. 12 A nostrâ persona benivolentiam contrahemus, si nostram Officium sine arrogantia laudabimus, aut in temp. quales fuerimus, aut in parentis, aut in amicos, aut in eos ipsos, 13 qui audiunt, vel omnes, vel aliquos referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostrâ incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia capitur, si eos in odium, in

1. Deliberativum est, quod in consultatione positum habet in se, &c. Ad blanditur mihi scribura Pal. quart; Deliberativum, est in consultatione, quod habet in se.
 2. Impellitur cum diligenti ratione. Gembl. & Bruil. item Pal. quart. dicendi. forte fuit diligenti ratione, pro deligendi, veteribus enim dilectus, quod nobis hodie delectus, diligenti ergo ratio, esset delectus, quo non aliud magis in imitatione necessarium.
 3. Quoniam igitur demonstratum est, &c. Tota hæc Clausula est ab interpositis; nec potius, liber ille in epitomen redactus est ab aliquo, quid enim absurdus hæc recapitulatio, cum tribus punctis sua omnia vix signare, nedum demonstrare? Sic & infra ubi est: Nunc quoniam unâ &c. Nihil odiosius est tali insinuatione, hoc in breviculo.
 4. Quemadmodum ad orationem possint. Ita editio Victorii, necue aliter Pall. aliquot. ceteri rationem. nisi quod primus, ad inventionem possint.
 5. Constituitur vel apparetur ad audiendum. Monet Gulielmum ex hæc in Coloniensi & app. quomodo & tres Pall. posteriores; itaque habet illud vel, tanquam inane negotiositas.
 6. Quid conveniat, quid in controversia sit. Hanc lectionem servant Pall. vetustiores, nam quo quodque exemplar est recentius, hoc plu-

ribus interpolatum est quisquis scripturam; unde sec. quid nobis conveniat, quid, &c.
 7. Simile dicitur. Gulielmo placebat assiri; sed cum parum interstit. & nihil variat Pall. recte lectionem recepit.
 8. Artificiosus terminus orationis. Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adficiunt, tertius orationis. Quæ dictio otiosa videri non potest, nisi abesse totidem Pall. in Germania forte descriptis.
 9. Quod ab omnibus defendendum. Gulielmum, & hæc & statim infra delevit vocabulum ab, nescio an librorum jussu, hæc id fane in sex Palatinis, & vetustè editis.
 10. Hæc dicitur. Maluit Gulielmus *ἰσχυρισμὸς*, ut Latinis expressere literis duo mss. ejus, & Pall. omn. oratio tunc ducta esset ab incantationibus, sed longius periculum videtur.
 11. Immortalium religionem, & s. & c. Securus sum Victorium & Martium. & Pall. quinque, item Fabr. nam retrò vulgari verbosus & religio, aut ad pietatem, & s. & c. Malè.
 12. Et si numero exponemus res, &c. Plerique mss. quibus de rebus dicitur; ut videtur id admittendum, sed prius expuncta syllaba res.
 13. A nostrâ persona benivolentiam contrahemus. Alii corrigunt; res comparatione.
 14. Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus. Lambinus, nam nostri subscribunt vulgato, qui audiunt aliquos referemus.

in odium, in contumeliam adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, 1. hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, & his adiumentis magis, 2. quam veritate eos confidere aperiemus. In contumeliam adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de his existimatio, quæ iudicii expectatio sit aperiemus. A rebus ipsis benevolentiam efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contumeliam deprimmus. (o) 3. Deinceps de insinuatione aperiendam est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum *nupem causam* habemus, hoc est, cum ipsa res animi auditoris a nobis alienat: aut eum animus auditoris persuasus videtur esse: ab his, qui ante contra dixerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, 4. non rem. spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab aduersariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde eum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum ostendemus; aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de aduersariis, 5. aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim noui facili scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus *si de fieri* soleat. ergo si fidem factam putabimus. his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo quod aduersarii *si misissimum* sibi adiumentum putauerunt, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarii dicto exordiemur. & ab eo maxime, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uteremur, quod potissimum dicamus, aut eum loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ *risum* mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspitione, irrisione, fultitia, exsuperatione, 6. collatione, abiectione, adiectione, litterarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, novitate, historia, versu: aut ab alicuius 7. interpellatione, aut arrisone, & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium huiusmodi debet esse, ut statim 8. apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem, at insinuatione huiusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo peruenire possimus,

Verum hæc tres utilitates tamen in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, benevolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordium vitiosum vitandum est, ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in pluribus causis potest accommodari, quod vulgare dicitur, item vitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. item illud, quo leuiter commutato aduersarius poterit uti ex contrario, item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est. & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod *separatum* vocatur, in quo etiam *translatum* includitur) 9. ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. (p) De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus. NARRATIONVM tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quò commodè illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res, ut hæc quæ tragœdiis tradita sunt. *Historia*, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comediarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspitionem, desiderium, 10. dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, inspectatum incommodum; subitam lætitiã, iucundum exitum rerum. Verum hæc in *exordio* transiguntur, illud quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. (q) Treis conuenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipimus narrare, unde necesse erit, & si non 11. ab ultimo initio repetere volumus: & si summam, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur, & si non deerrabimus ab eo, quod ceperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tamen nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, *me ex Provincia rediisse*, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest: sed etiam id, quod neque obest, neque adju-

1. Hospitium, sodalitatem. [Cui] Arbitratur Gulielmius corrigendum hospitium, sodalitates.
 2. Quam veritate eos confidere. Sic Pal. sec. quart. sextus item Brail.
 3. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Pal. quartus non habet, aperiendum est.
 4. Non rem spectari oportere.] Indicat Gulielmius restare in Brail. expectare; quod & mihi respectum in Pal. pr. sec. quarto, sexto.
 5. Aut de aliqua re dicturos.] Hactenus impressi interiectum habent, re eorum de illi, perperam.
 6. Collatione, abiectione, adiectione litterarum.] Et sic editio Roberti

Stephani, & interpres antiquus Palat. qui etiam explicat collatione, Lambinus interponit ter voculam aut, quæ in nullo mss. Possent etiam legi collectioe cum Brail. & Fabr.
 7. Interpellatione aut arrisone.] Lambinus inuisitans malè.
 8. Aperta rationibus, quibus præscripsimus.] Pall. nostris, & alii, quæ præscripsimus. Gulielmius monuit abesse Fabr. aperta, ac probat.
 9. Ut propriè cohæreat.] Revocavi veterem scripturam à Lambino factæ ejectionem.
 10. Dissimulationem misericordiam.] Interferunt recentiores, errorem, sed malè.
 11. Ab ultimo initio repetere.] Habuerim vocabulum initio, pro glossatoris emblemate.

adjuvat, satis est praterire. Et ne bis, aut saepius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Abentis Megaram vesperi advenit Simo:

Ubi advenit Megaram, i infidias fecit virgini:

Infidias postquam fecit: vim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & cetum ac temporum ordinem conservabimus, ut geist res erant, aut ut potuisse geri videbantur. Hic erit considerandum, ne quid perturbare, nequid contortere, nequid ambigue, nequid nove dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe persequamur, ne quid quod ad rem pertinet, pratercimus! & si sequemur ea, quae de brevitate praecipit sunt, nam quo brevior, eo diucidior, & cognitu facilior narratio fiet. *Verissimam* narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum oportunitates constabunt. 2. ne refelli possit, aut temporis partem fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus haec omnia narrando conservanda sunt. nam sepe veritas, nisi haec servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis erunt conservanda. De iis rebus caute consigendum est, quibus in rebus tabula, aut aliquid firma auctoritas videbitur interfuisse.

(r) Adhuc quae dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, 3. nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli, praeter ceteros, in tria tempora dividimus, ut plane certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventionione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriam, quam rei utilitas postulat, quaesivisse videamur, si prius pauca de causarum divisione dixerimus. **Causarum** divisio in duas partes distributa est, primam perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis: si ea, quae nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam esse matrem ab Oreite* convenit mihi cum adversariis: iure fecerit, & libenter facere, id est in controversia. Item e contrario, *Agamemnonem esse a Clytemnestra occisum* consentitur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. 4. Eum plus, quam trium partium numero esse non oportet. nam e periculosum est, ne quando plus, minusve dicamus, & suspicionem affert auctori mediationis, & artificii: quae res fidem abrogat oratori. Expositio est, 5. eum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolute, (f) Nunc ad confirmationem transeamus. **Orator** spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, nam cum adjuvamenta nostra exposuerimus, con-

trariarumque dissolverimus, absolute nimirum munus oratorum confecerimus. Vtrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causae cognoverimus, (1) Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: 6. nosse doctor Hermetes tres putavit esse, non ut de illorum quicumque detraheret inventionione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito, (u) Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta, Constitutiones itaque ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, iudicialis, (y) Conjecturalis, est cum de facto controversia est, hoc modo: *Ajan in spha*, postquam rescivit, quae fecisset per insaniam, gladio incubuit, Ulysses intervenit: occidit conspiciatur: e corpore telum eruentum educit, Teucer intervenit: cum fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio eruento videt, capitis accessit. Hic, quoniam conjectura verum quiritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causae conjecturalis nominatur, (z) Legitima constitutio est cum in scripto aut ex scripto aliquid controversiae nascitur, Ea dividitur in partes sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controversia, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quae iubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere: eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi, magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, 7 scapham conscenderant, praeter unum aegrotum, is propter morbum, exire, & fugere non potuit, casu & fortuito navis in portum incolum delata est, illam aegrotus possidet, navim petit ille, cuius fuerat. Haec constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, cum alia lex iubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augures, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, 8 in demortui locum nominavit, petitur ab eo multa, Constitutio haec legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas, aut plures sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamentum vasa argentea uxori 9 legavit, hoc modo: *Tullius heres meus*, Terentia uxori meae xxx. pondo vasorum argenteorum dato quae volet, post mortem ejus vasa pretiosa & celata 10 magnifice, petit mulier. Tullius se, quae ipse volet in xxx. pondo ei debere dicit, Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, 11 cum inde controversia est, quo nomine factum appellatur, ea est huiusmodi: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset*, Cajo, qui per id temporis quaestor urbanus erat, docuit senatum, statim pati non posse largitionem tantam, Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus temp. video eum facere. Saturninus

terre

1. *Infidias fecit virgini* (Lambinus, *infidias virgini*, contra Pall. & Gull. neque versus labat. absorbetur enim prima syllaba à fine antecedentis.)

2. *Ne refelli possit*, (E) Aptum huic loco verbum, alii leg. *referret*, sed non inferendum in contextum.

3. *Nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli*, (E) Alii *insinuationes*, item eam Gulielmus emendaverat nisi quae de insinuatione nova excogitavimus, eam soli nos, (E)

4. *Eum plus quam trium partium numero esse non oportet*, (S) Sic Pall. pr. ac sec. arcerius & Quint. numero contineri non oportet, quartus. ea plus quam trium partium uti non oportet.

5. *Contra res de quibus dicturi sumus*, (S) Ita etiam plerique Pall. non ut prius editis, cum res quibus de rebus dicit.

6. *Nosse dicitur Hermetes* (Haud aliter Victorius, & alludunt Pall. in quibus sepe Hermetus, aut Hermetus; Lambinus reposuit *Hermetas*, Gual-

lielmus mallet nihil adesse, quam nomen falsum.

7. *Scapham conscenderunt*, (S) Est Pall. quarto & secundo, & in scapham conscenderunt. Lambinus reposuit, ex optimis, ut loquitur, membranis, & in scapham conscenderunt. ex quo putabat Gulielmus faciendum esse dendum.

8. *Inter mortui locum nominavit*, (S) Sic lego auctoritate Pall. pr. sec. quart. sexti & Brullerensis.

9. *Legavit hoc modo*, (S) Pall. quartus non habet illud hoc modo, & non videtur esse auctoris.

10. *Magnifice petiit mulier*, (S) Tullius se quae ipse volet in xxx. pondo, (E) Sic omnino Pall. plerique & Gulielmiani. prius editi magnifice illa petiit Tullius se quae ipse volet xxx. pondo, (E)

11. *Cum inde excogitavimus*, (S) Ita Pall. pr. quart. Brull. & Fabr. non in ea ut antea vulgari.

ferre cepit. Collega intercedere. ille nihilominus i cistellam detulit. Cyprio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis adversus temp. vidit ferre, cum viris bonis impetam facit, 2 ponteis disturbat, cistis deiecit; impedimento est, quo fecius feratur lex: arcessitur Cypio majestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quaritur quid sit *minuere majestatem*. Ex translatione controversia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatoré mutandum, aut judices mutandos reus dicitur. Hac parte constitutionis, Græci in iudiciis, nos in jure civili pierumque utimur, in hac parte nos juris civilis scientia maxime adjuvabit. In iudiciis tamen non nihil ea 3 utimur, hoc modo: *Signis* peculatus accusatur, quod vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, postdicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: *securo* facti regi, non peculatus oportere. Hæc partio legitima constitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod & in privata actione pratorie exceptiones sunt, & causa caditis, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quaestionibus cavetur legibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utram illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur, ea est hujusmodi: lex est, *si furtivus existit*, 4 agnatum, gentiumque in eo, pecunieque ejus potestas esto, & Lex, *Qui parentem necasse judicatus erit*, 5 is obvolutus & obligatus corio, devehatur in profuentem, & Lex *Paterfamilias* uti super familia, pecunieque sua legaverit, ita jus esto, & Lex, *Si Paterfamilias* intestatus moritur, familia, pecunieque ejus agnatum, gentiumque esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim follicula lupino os obvolutum est; & 6 *solæ lignæ pedibus inductæ* sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso presente conscribunt; testes ritè afferunt: de illo supplicium paulo post sumitur, ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor M. Neoli, 7 qui eam oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem *lego agnatum*. Hic certa lex in rem nulla afferunt, & tamen multa afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare poterit, aut non poterit jure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. (a) Cujusmodi partes essent legitime constitutionis ostendimus: nunc de juridiciali constitutione dicamus. (b) **JURIDICIALIS**, constitutio est, cum factum convenit, sed *jure an dicitur* factum sit, quaritur. (c) ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiva nominatur. (d) Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus, ea est hujusmodi: *Mimus* quidam nominatum

Accium potam 8 compellavit in scena, cum eo Accius injuriarum agit, hic nihil aliud defendit, nisi licere nominatum, cujus nomine scripta dentur agenda. (e) Assumptiva pars est, cum per se defensio infirma est, 9 sed assumptiva exitaria re, comprobatur. (f) Assumptiva partes sunt quatuor; concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. (g) Concessio est, cum reus postulat *sibi* 10 *se*, ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, 11 *Cypio*, ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, *ut ille*, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumit, cui frater esset, antequam tabulas testamentaria perit, cum is servus manumissus testamentum esset. Necessitudinem, *ut illo*, qui ad diem commicatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse se, 12 & consulto fecisse reus confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. hoc in iudicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, 13 *1* cuius multa rectè facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injicimus; *Quod si hoc fecisset*, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatuum, aut ante Imperatorem, 14 & in consilium talis causa potest venire. (h) Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: *ut Orestes* cum se defendit, in matrem confert crimen. (i) Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, 15 vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: *ut si* accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, 16 & id iussu Consulium defendat: & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, *ut si quis* ex testamento, quod facere iustus sit, ex piebifcico veteretur. (k) 17 Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus *necesso* fuisse alterum facere, & id, quod fecerimus satis fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: *C. Popillius*, cum à Gallis obsideretur, neque effugerullo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocautionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satis esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum. 18 exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arcessitur majestatis. (l) Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videtur ostendisse. 19 Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si prius a peruerimus, quid oporteat ab ambobus in causa definari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. 20 Constitutione igitur reperta, statim querenda est ratio, ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum

1. Cistellam detulit.) Sic vulgarij omnes & Pall. ad unum, Lambinus ex suis maluit sic legam.
 2. Ponteis disturbat, cistis deiecit.) Haud locus Pall. nostri, nisi quod loc. gradus pontis disturbat, cistis deiecit.
 3. Utimur hic modo.) Pal. quar. & Bruil. utimur ut hic modo quis non videt, hoc modo, delendam, retento, ut.
 4. Agnatum gentiumque.) Casus gignendi antiquus, pro agnatum, neque dicitur Pal. quar. foris, Fabr.
 5. Si Paterfamilias.) Sic ff. nostri omnes, nisi quod Iulianus, os obvolutus, Stephanus pater publicavit reus, quod & retinuit Manutius, & ut deiciatur in profl.
 6. Solæ lignæ pedibus inductæ.) Bruil. ferrea in pedibus, quod in restat etiam in Pal. pr. quar. Fabr.
 7. Qui eam oppugnaverat in ejus periculo.) Tria verba postrema, respiciunt glossam in corpore.
 8. Compellavit in scena.) Debetur Bechichemo: scripti enim nostri omnes, in campo, placuitone Gulielmio.
 9. Sed assumptiva exitaria re.) Sic ferè omnes libri nostri; nisi quod quidam ex contraria.
 10. Consulto fecisse reus confitetur.) Vocabulum reus reduxi iussu

Pall. trium & primatum editionum, solum Pall. pr. habet alio posita & consulto fecisse & se peccasse reus confitetur.
 11. Cypio, ad tribunos pl. de amissione exercitus.) Hoc est, re medio sunt & nota omnibus. Eam vim verbi, constare non vidit Lambinus.
 12. Ant in consilium, etc.) Vulgo consilium, contra libros, & sententia nulla. Consilia consulium intelligit aliorumque magistratum.
 13. Vel in rem quampiam conferimus.) Verbum ultimum est à glossatore, subintelligiturque transferimus, vel eius loco inferimus.
 14. Et id iussu Consulium defendat.) Sic Pall. & olim impressi, nisi quod Pall. pr. non habeat voculam id. tert. vero ejus loco se.
 15. Ex comparatione criminis causa constat.) Dubito de voce criminis an sit legitima: invenit primum Victorius.
 16. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.) Quadriga horum verborum nata mihi videtur à glossa marginali, si retinenda, tunc certe expugnanda venient illas satis esse duxit impedimenta quam exercitum.
 17. Nunc quo modo eas, etc.) Legendum est voce divisa, non unita.
 18. Constitutione igitur reperta.) Sic Pall. sic Bruil. sic antiquos cull.

num constituitur:) *Orestes* cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, 1 perverit defensio- nem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. *illa* enim, inquit, patrem meum occidit. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnatio- nem. (m) Inventa ratione, 2 firmamentum est querendū: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id consti- tuetur hoc modo: Cum ulus fuerit *Orestes* ratione, hoc pacto, *Iure occidi*; illa enim patrem meum occiderat: ute- tur accusator firmamento, hoc modo: 3 *Sed non abs te tamen occidi*, neque indemnatam penas pendere oportuit. (n) Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii questio nascitur oportet: quam nos *judicationem*, *Græci* *κατάλογον* appellant. Ea constituitur ex conjunctio- ne firmamenti, & ratione defensionis, hoc modo: *Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, re- stituitur fuerit à filio sine iudicio Clytæ nestram occidi.* Ergo hac ratione iudicationem reperire convenit. (o) re- perta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò confecti oportebit. (p) In omnibus constitutionibus, &

partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. ea nec ratio queritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur: quoniam non sub est ratio. Quare ex intentione, & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, *Occidisse Ajacem*. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occideritne. Ratio omnis utriusque oratio- nis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plureis erunt constitutiones, aut partes constitutio- num, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. (q) Sedulo dedimus operam ut breviter, & diuiciè, quibus de rebus adhuc di- cendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus volu- minis magnitudo crevit, commodius est in alio libro de ceteris rebus deinceps exponere: ne qua 4 propter multi- tudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retar- dare. 5 Sed si quo hæc tardius, quam studes, absolven- tur, cum reum magnitudini, tum nostris quoque occupa- tionibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio dimittum fuerit, ex quaeribus indu- stria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio mu- nus hoc accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.

R H E T O R I C O R U M

A D

C. H E R E N N I U M,

L I B E R S E C U D U S.

Synopsis libri 2. ad Herennium.

a q Synopsis, seu repetitio eorum qua de Inventione superiori libro tractata. b De Inventione, ad quamque constitutionem accommo- danda c De CONJECTURALI CAUSA seu constitutione, & quibus argumentationibus sit tractanda. In hac, ad eam suspicio- nes omnes querere, ut nihil factum esse sine causa ostendat, reum vero suspensiones elevare. d Hujus constitutionis partes quinque, e Proba- bile (id est dividitur in causam & vitam) f Collatio g Signum (hujus partes locus, tempus, spatium, occasio, spes perficiendi & celandi) h Argumentum (id dividitur in præteritam, instantem & insequentem tempus.) i Conclusio. k Approbatio: hujus loci, proprii vel commu- nis. Communes à testibus, contra testes: Ab argumentis & signis, contra argumenta & signa, Arumoribus, contra rumores. l Conjectura- lem constitutionem ita tractari. m De LEGITIMA CONSTITUTIONE, & quibus argumentationibus uti debeamus, si dicatur pro scripto adversus sententiam, n Pro sententia adversus scriptum, o si contraria leges p Si ambiguum verbum aliquid explican- dum in sententia q si defensione, r si translatione, s si causa rationali, seu ratiocinatione utemur t De JURIDICALI CON- STITUTIONE, & quibus argumentationibus tractanda. Est autem hac vel absoluta, assumptiva. u In absoluta queritur, iure factum an iniuria? x Iure, inquam, quod varie nascitur, Est enim ius aliud. y Natura, z Lege, a Consuetudine, b Iudicatio, c ex æquo & bono, d ex pacto. e Assumptiva partes crimini comparatio, f Translatio, g Concessio. (h Cujus partes purgatio, i de- precatio, Remotio. k ARGUMENTATIONVM EXORNATIO & quemadmodum Argumentationes singularum constitutionum ornare & absolute tractare possimus. l q Absolutam & perfectissimam argumentationem quinque partem esse (hoc est constare propositione) qua & expositio & enumeratio, (Ratione, Confirmatione, Exornatione, Complexione.) m Brevissimam tripartitam: Mediocrem qua- dripartitam esse, n ARGUMENTATIONVM VITIA duo esse, aut enim reprehensione dignas, aut nugatorias seu ex se corruptas esse. o utilitatem cognoscenda vitiosa argumentationis summam esse, p Vitia argumentationum singulis partibus argumentationum ac- cidere. q Propositiones, trium (qua & expositio & enumeratio) r Rationes, s Confirmationes, t Exornationes, u Complexiones vitiosas reperiri. x q De CONCLUSIONE (qua & ἐπιλογος) seu extrema parte orationis, y Cujus partes Enumeratio, z Am- plificatio (qua & Indignatio) a Misericordia (qua & Conquestio) b Transito.

I. I.

1. Perverit defensio. Pal. tres perverit, ut & lectio vulgata. Brull. & Pal. tertius, quart. sext. perverit; quod Gulielmo non dis- plicuisse videretur, ideoque admittimus.

2. Firmamentum querendum est: id est quod continet, &c. Melius Pal. pr. & Brull. item Liliensis collegii libet, firmamentum querendum est id quod &c.

3. Sed non abs te tamen. Sane sed non existit in Pal. pr. quare, lexto ejusque loco habet: tert. quint. At non abs te, sine dictione tamen.

4. Propter multitudinem litterarum. Voces ex tres videntur à glossa. erat in Pal. quarto aliquid inem.

5. Sed si quo hæc tardius. Est à plerisque Pall. item. Fabr. & Br. alix ead. Sed si quidem hæc tardius.

I. E.

LN primo libro, Herenni, breuiter exposui-
mus, quas causas recipere oratorem oportet,
1 & in quibus officiis artis elaborare
conueniret, & ea officia, qua ratione facili-
me consequi posset. 2 Verum quia neque
de omnibus rebus simul dici poterat, & de
maximis primum scribendum fuit, quo cetera tibi faciliora
cognita viderentur, ita nobis placitum est, ut ea, qua dif-
ficilissima essent, potissimum scriberemus. CAUSARVM tria
sunt genera: demonstrativum, deliberativum, iudiciale:
multo difficilimum est iudiciale, ergo id primum absol-
uimus. 3 Hoc & priore libro egimus, 4 cum de quinque
oratoris officiis tractarem, quorum inventio & prima, &
difficilissima est: ea quoque nobis erit hoc in libro prope-
modum absoluta, & parvam partem eius in tertium volu-
men transferemus. 5 De sex partibus orationis primum
scribere incepimus, in primo libro loquuti sumus de ex-
ordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quam
necesse fuit, nec minus dilucide, quam reuellexistima-
bamus, deinde coniunctim de confirmatione & confuta-
tione dicendum fuit, quare genera constitutionum & ea-
rum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quo-
modo constitutionem, & partes constitutionis, causa posi-
ta, reperiri oporteret. deinde docuimus, iudicationem
quemadmodum quaeri conueniret: qua inventa, curan-
dum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur,
postea admonuimus, esse causas complures, quibus plu-
res constitutiones, aut partes constitutionum accommo-
darentur, (b) Reliquum videbitur esse, ut ostenderemus,
qua ratio posset inventiones ad unamquamque constitu-
tionem, aut partem constitutionis accommodare, &
item quales argumentationes, quas Graeci *ἐπισημαστικὰς*
appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum ut-
rumque pertinet ad confirmationem, & confutationem.
Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusioni-
bus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus de
sex partibus orationis, Primum ergo quaeremus, quemad-
modum quamque causam tractari conueniat. 6 & nimi-
rum conjecturalem, quae prima, & difficilissima est, potissi-
mum consideremus. (c) IN CAUSA conjecturali, narra-
tio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas habere
debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam veniat, aut
abutum, nihil denique factum sine causa putetur. Defen-
soris narratio simplicem & dilucidam expositionem debet
habere, cum attenuatise suspiciones, (d) Huius consti-
tutionis ratio in sex partibus est distributa: probabile, col-
lationem, signum, argumentum, consecutionem, appro-
bationem. horum unumquodque quid valeat aperiemus,
(e) Probabile est, per quod probatur, expeditio reo peccare,
& a simili turpitudine hominem nunquam abuisse. Id
dividitur in causam, & in vitam, Causa est ea, quae indu-
xit ad maleficium, commodorum spe, aut incommo-

rum vitiatione: ut cum quaeritur, num quod commodum
7 maleficio apperierit num honorem, num pecuniam, num
dominationem, num aliquam cupiditatem amoris, aut
hujusmodi libidinis voluerit explere. Aut num quod in-
commodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, sup-
plicium. Hic accusator in spe commodi 8 cupiditatem
ostendet adversarii, in vitiatione incommodi formidinem
augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit,
aut eam vehementer extenuabit, deinde iniquum esse di-
cet, omnes, ad quos aliquid emolumentum ex aliqua re per-
venerit, in suspensionem maleficii devocari. Deinde vita
hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum conside-
rabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non
reperit, quaerit, num quando venerit in similem suspicio-
nem: & in eo debet esse occupatus, ut ad eam causam pec-
cati, quam paullo ante exposuerit, vita hominis possit ac-
commodari hoc modo. Si dicet pecuniae causa fecisse, os-
tendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum:
ita poterit animi vitium cum causa reperire, repe-
riat dispar. 9 Si non poterit avarum demonstrare, demon-
stret 10 corruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit:
denique aliquo, aut quam plurimis vitiis contaminabit
personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem
hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehe-
menter castus, & integer existimabitur adversarius, dicet
factis, non famam spectari oportere: illum ante oculasse
sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non
abesse. 11 Defensor primum demonstrabit vitam inte-
gram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad impruden-
tiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: qui-
bus de rebus vituperatio eorum, quae erant in crimen erunt,
non debeat assignari. 12 Sin vehementer hominis turpi-
tudine impeditur, & infamia, prius dabit operam, ut fal-
sos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & utetur
loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil
horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat,
non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus
adversariosum apud iudices dicere. (f) Collatio est, quam
accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii
nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium nemi-
nem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum
aliis rationibus aut non potuisse, aut non aequo commode
potuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores
propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstrat, oportet,
aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod
ipse simuletur, facere potuisse. (g) Signum, est per quod
ostenditur idonea perficiendi facultas esse quaesita, id divi-
ditur in partes sex: locum, tempus, spatium, occasionem,
spem perficiendi, spem celandi. Locus quaeritur, celebris,
an desertus: 13 semper desertus, an tum, cum id factum
sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publi-
cus

4. **E**T in quibus officiis artis elaborare. Delet *artia* Lambinus. ego
non aulim. sunt qui leg. *partibus artis*, quod etiam ipsum non
difficile.

2. Verum quia neque de omnibus rebus, &c.) sic Pall. & vet. edd. nisi
quod Pall. pr. non adit rebus.

3. Hoc & priore libro egimus.) Sic Guelmiani, sic Pall. sic edd. vet.
nam recentes praepositi vocula *De hoc* &c.

4. Cum de quinque oratoris officiis tractarem.) Haud secus Pall. Gull.
vet. edd. nam mediae *artia*, cum de oratoris officiis tractabamur.

5. De sex partibus &c.) Enumeratio isthae tam proluxa, valde in-
epit: nam corae paucula admodum de his supra dixit.

6. Et nimirum conjecturalem qua prima & difficilissima est.) Pall. pr. con-
jecturalem eorum qua est difficilissima. omnis ceteris & nam sec. *conject.* ea
qua difficil. est. Brulerentis nimirum quaque difficil. ea: quod & in
quarto, praeterquam quodis quaes non quaeque, omisso prius illo con-
jecturalem. vet. edd. *conject.* qua prima quaque diff. est.

7. Maleficio apperierit.) Haud aliter manuscipri & nostri & Guel-
miani, item edd. antiquae posteriores, *asquidit*, longe detentus.

8. Cupiditatem ostendet adversarii, in vitiatione incommodi formidinem aca-
gibit.) Robustiora omnia forent, expuncto illo ostendat: ut ad augebit
& prius membrum ref. treter.

9. Si non poterit avarum demonstrare, demonstrat, &c.) Lambinus addi-
dit ex Mss. quom pecunia causa dicat maleficium fuisse. quod nec invenit
Guelmianus in suis, nec ego in Pall. aut vetustissimis edd.

10. Corruptorem vel perfidiosum.) Corruptorem & Cicerone not. *Perfidiosus*
is qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt. ut in privata, qui
socios fallunt: in publica, qui depeccantur avarum.

11. Defensor primum demonstrabit vitam integram.) Palatinus primus
samen integram.

12. Sin vehementer hominis turpitudine impeditur.) Lambinus legit, unde
vita hominis. Guelmianus tamen in fit: Probo veteris libri scripturam
quam Lambinus frustra mutavit. Vita impeditur turpitudine & infamiam
qua viciis & flagitiis cooperta est. impeditur enim interdum est *polluta*.

13. Semper desertus, an tum &c.) Inferri verbum *desertus*, suadenti-
bus cunctis ad unum manuscipri & edd. vet. primum removit puto
Victorius.

cus, an privatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num, qui est passus, perspectus, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, prescribere non gravemur, nisi facile quisvis, causa posita, possit iudicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficisci: cetera facile comparabit exercitatio. *Tempus* ita quaeritur, qua parte anni, 1 qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, 2 & cuiusmodi temporibus, Spatium ita consideratur, fatiscine longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione provideri non potuit. *Occasio* quaeritur, 3 idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, qua, aut praeterita sit aut non expectata. *Species* perficiendi qua fuerit, spectabitur hoc modo: si, qua supra dicta sunt signa, concurrerint: si praeterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, 4 scientia, apparatus videbitur fuisse: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: 5 quare scire poterit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. *Species* quae fuerit, quaeritur ex consensu, arbitris, adiutoribus, liberis, aut servis, aut utrisque. *Argumentum*, est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspitione. Id dividitur in tempora tris: praeteritum, instans, consequens. In *Praeterito* tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quomodo visus sit: num quid apparuit, num quem convenerunt, num quid dixerit, num quem habuerit de consensu, 6 de adiutoribus, de adiumentis: 7 num quo in loco praeter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. 8 In *instans* tempore quaeritur, num visus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, 9 aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quisvis horum, sensus potest constare suspitionem. In *consequens* tempore spectabitur, num quid retransacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si rumore, & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, 10 aut vestigium repertum fuerit, 11 si cruor in vestimentis; si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. *Consensio* est, cum quaeritur, qua signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicit, si poterit, adversarium; cum ad eum ventum sit, 12 erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: qua signa conscientia sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicit, eum usque adeo praemeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissimè resistens responderet: qua

signa conscientiae, non innocentiae sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientiae peccati se commotum esse dicit. Si non pertimuerit, scitum innocentiae negabit esse commotum. *Approbatio* est, qua utimur ad extremum, confirmata suspitione, ea habet locos proprios, atque communis. Proprii sunt illi, quibus, nisi accusator, & illi, quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit *malorum* misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam capiat, & cum accusatorem calumniam criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quaestionibus, contra quaestiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. *A testibus* dicemus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vita turpitudinem, testimonio: inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, 13 aut cupide dicere, & argumentari. haec & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. *A quaestionibus* dicemus, cum demonstrabimus, majores nostros veri invenendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quaeri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et praeterea confirmatio haec erit disputatio, si qua dicta erunt argumentando, iidem viis, quibus omnibus conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspitionem: idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quaestiones hoc modo dicemus: primum majores nostros voluisse certis in rebus interponi quaestiones, 14 cum, quae verè dicebantur, sciri, quae falso in quaestione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: *Quo in loco* quid positum sit, & siquid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, *dolori* credi non oportere, 15 quod aliud alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad comminandum, quod denique saepe scire, aut suspicari possit, quid quaesitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Haec disputatio comprobabitur, si refellimus, qua in quaestionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque paribus conjecturae, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & certis locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: *cum multa concurrant* argumenta, & signa, quae inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videtur oportere signis, & argumentis credi, quam testibus, haec enim 16 eo modo exponi, quo re vera sint gesta: testes corrumpi posse vel *pretio*, vel *gratia*, vel *metu*, vel *simultate*. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse

1. *Qua hora: noctu an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum.* Lambinus concinnus quidem haec omnia edidit, sed an verius, dubitet.
2. *Ex quo equum temporibus.* Elegans emendatio, quam eruit quidam Fabriciano Gulielmus. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pall. pr. & cert. neque abuldit fec. quart. sext. nisi quod illi, & cum ejusmodi.
3. *Idonea ne fuerit ad rem adoriendam.* Libri recentioris editionis, & cum ejusmodi.
4. *Scientia, apparatus, videbitur fuisse.* Adjecti duas voces, videbitur fuisse; eas enim agnoscent sex membranae quas consulit Gulielmus, sex Pall. & editiones primae.
5. *Quare scire poterit.* Et haec quoque sunt à triplici librorum nostrorum fide: Pro quibus medice certis editiones, per quas res scire poterimus, utrum.
6. *De adiutoribus, de adiumentis.* Adjutores sunt quibus anima; adiumenta quae ea carent; instrumenta scilicet arma, quae rebus expelluntur idonea.
7. *Num quo in loco praeter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore.* Sic Victorius editio, ea priorer, num quid in loco praeter consuetudinem fuerit.
8. *In instans tempore quaeritur.* Pall. dup. Instans tempore. & vero unat ex illi; primus scilicet, supra quoque habebat, aliter non instans,

ut forte aliquid adhuc subest mendosi.

9. *Aut denique nunquid aliquo sensu perceptum sit.* Blanditor mitti quod est in Pall. pr. aut denique aliquid sensu, omittit ceteris.

10. *Aut vestigium repertum fuerit.* Alii, aut si vestigium repertum, sunt illo fuerit. Victorius edidit, aut si vestigium ver fuerit, omisso illo repertum.

11. *Si cruor in vestimentis.* Et ista est antiquissima editionis scriptura: sequentes praeposuerunt aut, quod quidem retinuit Lambinus, sed rejicit si, Pall. pr. loco vocis erant, habet autem, quod non arbitror de nihilo.

12. *Erubuisse, expalluisse.* Sic omnino omnes nostri.

13. *Aut cupide dicere, & argumentari.* Janus VVouverius annotavit, male se pariter dicere. à quo dissentio.

14. *Cum quo verè dicebantur sciri.* Sic & edd. primae, à quibus tamen receperunt membranae vet. in iis enim partim servari, quod Victorio placitum & Manutio, partim probari, partim seu.

15. *Quod aliquo alio recentior sit in dolore.* Sic nostri scripti, & antiquus impressi, probardue Gulielmus; sed tamen non omnino displicet mihi aliorum recitatio.

16. *Et modo exponi qua re vera sunt gesta.* Sic Pall. meliores, sine repetitione vocis modo quae extat in recito editis.

esse, quam non suspitionibus quis possit criminari: deinde, unamquamque suspitionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam alium quempiam convenire: 1. indignum esse facinus, sine testibus conjecturam, 2. & suspitionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus: si negabimus temere famam nasci solere, quin subit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam coningeret, & committeretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos, & maledicos confixisse dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis asserat, neque tamen ei rumoris nos fidem habere dicemus: ideo quod quisque homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famam fidem poterimus abrogare (1) Quoddam & difficilissima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sapientissime tractanda est, eo diligentius omnibus eius partes percurtati sumus; ut ne parvula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitacionis accommodaremus. (m) Nunc ad legitimam constitutionis partem transeamus. Cum voluntas scriptoris cum scripto diffidere videbitur, si a scripto dicemus 3. his locis utemur, secundum narrationem: Primum scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione. scientie adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertinet: Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid iudicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, conremnetur, & infirmabitur. Deinde quaeretur, quid ei obfuerit, 4. si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscriptum sit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commode, perfectè, certe cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto potius iudicæ sint: Deinde ostenderetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem. (n) Assentientia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breviter, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putat. Deinde dicemus calum-

niatoris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, & non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dubitet; at ea, quæ a nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, & 7. contra scriptum iudiciorum enumeratione utemur: deinde legum & stipulationum 8. breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. (o) Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num qua obrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabat 8. se fecisse quod cogere, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, vel neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostra legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iudiciali absoluta sumemus rationem juris, & quaeremus partem juris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus (p) 10. Si Ambrosii est scriptum, ut puta quod in duas, aut plures sententias trahi possit hoc modo tractandum est. primum, sitne ambiguum, quaerendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse, quod adversarii interpretentur, è contrario: nec esse ambiguum scriptum, cum intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibolarum eam, quæ a dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modo nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibolias occupantur, eas etiam, quæ 11. ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuro interpretes sunt: & dum cautè, & expeditè loqui volunt infantissimi reperiantur. Ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum puerileis opinionibus, rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. 12. In præsentiarum hoc interdici non alienum fuit, ut hujus infantæ garrulam disciplinam contemneremus. (q) Cum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem,

B

hoc

1. Indignum esse facinus.) Miror cur Lambino displicuerit vox factus.

2. Suspitionem firmamenti satis habere.) Verbum firmamenti non est in Pal. pr. displicent otiosiores.

3. His locis utemur secundum narrationem.) Brulerensis & Fabricianus non agnoscunt illud secundum narrationem. Exstat tamen in Palatinis & ead. primis.

4. Si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi.) Ita scripte & manu scriptis suis sex Gualtemias. Vulgo corrupti sunt omnes libri. & certe variant valde Pall.

5. Non æquo & bono posse fieri.) Postremæ duæ voces non comparent in Palatin. pr. & profecto sunt superflue.

6. Contra scriptum iudiciorum enumeratio. Deinde.) Sic serè mss. notari aliarumque item ead. principes, excludentes nimirum vocem utemur, quæ in recto impressis; hac forma, enumeratio nemar. Membra-

ta quædam habent enumerationem, quædam enumerationis, quod & in ead. primis.

7. Breviter excerptarum.) Liquido in Gemblacensi, Colonienfi, Fabriciano fuit, excerptarum, ut Lambinus rectè coniecit.

8. Se fecisse quod cogere, cum altera lex.) Addit Fabricianus, ab altera. Pal. quartus altera cui altera, quod item in sexto.

9. Si ambiguum est scriptum, aut puta quod.) Reposuit istud Gualtemianus; nec abit editio Stephani; imò sic quoque vetustissima, nisi quod voce amplius; si ambiguum est scriptum putat: ius ut puta quod.

10. Ex altera parte sententiam nullam.) Lambinus interseruit, parte in sententia.

11. In præsentiarum hoc interdici non alienum.) Sic vet. ead. Sic serè Pal. & Gualtemiani, interdici positum pro interdari; interloqui. Stephaniana: In præsentia hoc interdici non alienum.

12. Qui ea vult in quibus rebus.) Vox rebus non conspicitur in Palatin. prim. aut sexto, neque ea opus erat.

hoc modo: *Majestatem imminuit*, 1 qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: 2 quæ sunt ea? quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio privasti, cum pontis disturbasti. Item ex contrario, *Majestatem* is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affecti, sed prohibui detrimento: ararium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breviter, & ad utilitatem causæ accommodatè describetur. Deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur. deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. id quoque ex juris partibus sumetur, de judiciali absoluta, de qua jam loquemur. (r) *Quæritur in translationibus*, primum, num aliquis ejus rei: 3 actionem, per petitionem, aut perfectionem habeat, quem non oporteat: 4 num alio modo, tempore, loco, num alia lege, 5 num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono repetentur, de quibus dicitur in judiciali absoluta. (f) In causa *rationalis* primum quæretur, eequid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cavere, an quod satis cautum putavit, propter ceterorum scriptorum & similitudinem. (i) De partibus legitime constitutionis satis dictum est, nunc ad judicialem revertamur. (u) *ABSOLUTA* Judiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, *jure factam* dicemus, sine ulla assumptione extraræ defensionis. In ea quæritur convenit, 7 *jurè* factum sit. (x) de eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus consistit, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicatio, æquo & bono, pacto. (y) *Natura* jus est, quod cognationis, aut pietatis causa observatur: quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. (z) *Legis* jus est id, quod populi jussu sancitum est: quod genus, *UT IN JVS REAS, QVVM VOCERIS*. (a) *Consuetudine* jus est id, quod sine lege ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id. *S QVOD ARGENTARIO OBTVLERIS EXPENSVM, A SOCIO EIVS RECTE REPETERE POSSIS*. (a) *Judicatum* est id: de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. ea sepe diversa sunt, ut aliud alii iudici, aut praxori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit: & sit, ut de eadem re sepe aliud aliud decreverit, aut judicaverit: quod genus, *M. Drusus*, praxor Urbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sextus Julius non reddidit. Item, C. Cælius iudex absolvit injuriam eum, qui Lucillum poetam in scena nominatum laeserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possunt res simili de causa *dissimiliter* iudicari proferri, cum id usu venerit, iudicem cum iudice, tem-

pus cum tempore, 9 numerum cum numero iudiciorum proferemus. (c) Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, *VT MAIOR ANNIS LX, IO ET CVI MORBVS CAUSA EST, COGNITOREM DAT*. II. *EX EO* vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. (d) Ex pacto jus est, *SI QVI INTER SE PEPIGERVNT, SI QVID INTER QVOS CONVENIT*. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, *IZ RBM VBI PAGVNT, ORATO, NI PAGVNT, IN COMITIO, AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONDICITO*. Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur 13 ex conventu, *quæ juri præstare dicuntur*. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta judiciali faciendum videtur. (e) *CVM* ex comparatione quæretur, utrum satis fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæritur convenit, utrum fuerit ut contentione, hoc est, 14 utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsissime oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuerit potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeatur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra retelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, eam statuerendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco *suscipiant*: & tempus, locum rem, deliberationem suam ponet ante oculos. (f) *Translatio criminis* est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transferatur. In qua primum quærendum est, jurè in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius ante peccavit. Deinde oportueritne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oportet tunc de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locis communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quæ iudicia valere oportere, & ab adversariis percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. *Quid* si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferatur; rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in iudicium venire. (g) *Concessio* est, perquam nobis ignosci

1. *Qui ea tollit ex quibus rebus.* Vox rebus non conspicitur in Palat. prim. aut sexto; neque ea opus erat.

2. *Quæ sunt ea quæ capiunt.* Interrogationis nota est à Lambino, hæretque in Pal. quarto. primæ edd. hæc sunt ea quæ capiunt, sic quo Pal. pr. nec utrobis.

3. *Aliter per petitionem aut perfectam varem habeat.* Sic Palat. quartus & sextus. vulgata, aliter aut executionem. Stephaniana, aut, aut perfectam.

4. *Num alio modo, tempore, loco.* Pall. aliquot: num alio modo, num alio tempore, num alio loco. neque aliter Fabrician. an enim quartus & sextus solum agnoscit, num alio tempore, excluso modo & loco.

5. *Num alio quærente aut agente.* In Pall. sec. non habetur quidem illud aut agente nisi à manu aliena ac recenti.

6. *Similitudinem.* Lambinus subtexuit, an in consules. Biga enim isthæc verborum, in nullo videtur manuscripto, in nullo edito.

7. *Jure ne factum sit.* Lambinus amplius, jure an injuria factum sit, præter m. s. omnes.

8. *Quod argentario chaleris expensum.* Pal. sec. ac Bruilerensis, iudicis expensum, nihil pejor, si non melius.

9. *Numerum cum numero iudiciorum proferemus.* Lambinus edidit *conferemus* & forte melius, si intercedit fide membrorum aut aliquarum.

10. *Et qui morbus causa est.* Reducit xii. tabularum formulam: *Cui morbus est causa est.*

11. *Ex eo vel novum jus constitui.* Particula *vel* nunc primum & tenetur venit in lucem, eam deprehendi in Pall. tribus & Fabricianis; multaque in ipsa energia.

12. *Rem ubi potestatem oratio, ni pagant, in comitio.* Sic Lambinus ex certissima conjectura Bossii: itaque hie locum suum dedi: tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis: nam primitus & *Rem ubi pagant orationem pagant in comitio*, &c. quomodo etiam est in Pall. tribus prioribus.

13. *Ex conventu quæ juri præstare dicuntur.* Divinat Goulielmus, ex conventu, indicatque Fabricianum habere *quæ ex jure*, at Pall. pr. ac sec. de jure, quomodo & edd. primæ. quartæ. quintæ & sextæ. quæ jure.

14. *Vtrum venustius, facilius, &c.* Edidit à Lambino *utrum honestius*, sed præter m. s. editioque omnes.

inbestis nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione superferendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio præmittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione superferendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: brevissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. (m) Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum quod ad adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tamen negatorum est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sunt, quæ reprehensione confutari conveniat quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè poteris. (n) Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonet, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. (o) Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis, quæ vitia vitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hæc præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. (p) Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à majore parte ad omnes confertur id, quod non necessarium est omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat, *Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri.* Si quis hoc modo expulerit argumentationem, ut non curet quæzere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendimus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnibus pauperes falso & injuria confecti. Item vitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere, nam cum non nemo devenit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.* Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, *Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemtus.* Nam in hujuscemodi exposi-

tionem, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderit: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiore locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamus, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, *Dux res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxures & avaritia.* Quid amor? inquiet quispiam, quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, *Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis enim fuerat dixisse *metus & cupiditatem*? quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo, *omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates infinitæ & immoderate sunt, hæc pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit.* Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Ultimam ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset ab igne ad terram trabes:

Neve inde navis inchoanda exordium

Capisset, qua nunc nominatur nomine

Argo, qua vestri Argivi delecti viri,

Petebant illam pellem inauratam arcti,

Colchis, imperio regis Pæla per dolum:

3 Nam nunquam heræ errans mea, domo efferret pedem

Medæ, animo agræ, amore favo saucia.

Nam hic satis erat dicere (4) si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Ultimam ne heræ errans mea, domo efferret pedem

5 Medæ.

Ergo hæc quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere superferendum est. 6 Non enim reprehensione, sicut alia complures, 7 sed sua sponte vitiosa est. (g) *Virtiosa ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessarium ostendit ita esse, quemadmodum est: velut apud Plautum,*

Amscum castigare, ob meritam noxiam,

Immense est facinus: verum in atate utile,

Et conducibile.

Hæc expositio est, videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum

8 Concastigabo pro commissa noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: *Amor fugiendus non est, nam ex*

eo

1. *Quæ vitia vitanda sunt.* Sic libri omnes olim editi, nisi quod Pall. prædestinat illo vitia, & abesse potest. Stephanus atque Manutius, vitia vitanda.

2. *Quid religio.* Pall. sec. irreligio. item Fabricianus editioque princeps inclinatur in hanc lectio. item Gulielmus. at cum & in pluribus miss. invenitur alterum, si adqueverim. est enim verbum ambiguum religio.

3. *Nam nunquam heræ errans mea domo efferret pedem, &c.* Fortæo rectius: *Nam nunquam, non scriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, nunquam domo, & nunquam pedem.* Gulielmus.

4. *Si id modo quod satis esset curasset poeta.* Aridet animo meo scriptura Palatina; *si id modo quod satis esset curasset poeta.* ita enim codex numero primus, quartus, sextus.

5. *Medæ. Ergo.* Ita expressi, securus Pall. sex, qui hæc quidem habebant, *animi agræ, amore favo saucia*, non etiam superius. at ibi proprie habere locum, non etiam hæc, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana.

6. *Non enim reprehensione eget, sicut & c.* sed verbum illud eget non habemus in edd. primis: in Pall. aut Brullerenti; estque magistelli alicujus.

7. *Sed sua sponte vitiosa est.* Vocula sed non extat in Pall. præ. neque requisiverim.

8. *Concastigabo pro commissa noxia.* Libri veteres pro *commissa*, non rectè, & aliter in Plauto ipso, adde quod verbum *commiserandi* habitat in re mala & flagitio.

eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo, Philosophia vitanda est. affert enim securitatem, atque desiderium. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuvius,

Fortunam insanam esse & cacam & brutam perhibent Philosophi.

Saxoq; illam i instare globoso predicant volubilem:

Ideo, quod saxum impuleris fors, cadere eo fortunam autem manant.

Cacam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quod se applicet.

Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilis, sit.

Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alii Philosophi, qui contra fortunam negant.

2. Misericordiam esse nullam, sed temeritate omnia regi, id magis

verisimile ajunt; quod usus reapse experiundo edocet.

Velut Oristes modo fuit Rex, modo mendicis factus est:

3. Naufragio res contingit: Nempe ergo haud fortuna obigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicis factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo: *Magno malo est hominibus avaritia, idcirco quod homines magnis & multis incommodis consistantur propter immensam pecuniæ cupiditatem.* Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: *Utile est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt.* Item, *utile est amicos veros habere.* habes enim quibuscumque jocari possis. Nam hujusmodi in rationibus non uniuersa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. (r) In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia, proptereaque diligentius consideranda sunt; quod accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobant argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.

Nam si improbum Chresiphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? siu est probus,

Cur telem inuitam invitum cogis loquere?

Quæ hoc modo concluditur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria,

Si probus est, bene locavi: siu autem improbus,

Divortio te liberabo incommode.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresiphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.

Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

1. *Injuriæ globose predicantur volubilem.] Male & contra libros, qui scribunt volubili: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium, internum mirandum est mancipios omnes habere.] Saxoq; instare globose esse volubilem.*

2. *Misericordiam esse nullam, sed temeritate omnia regi.] Sic dicit in Victorio, nisi quod habeat priore versu fortunam; quo modo item est in omnibus membranis nostris; quarum antiquiores plane præferunt, *Utile est misericordiam aut humanitatem, sed temeritate omnia regis quæ lectio sane contemnenda minime videtur: imò amplectenda venit.**

3. *Naufragio res contingit omne: ergo haud fortuna obigit.] Pal. quæ,*

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilius hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: *Neesse est,* quoniam pallet; ægrotafle: aut *neesse est peperisse,* quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. quod si concurrerint, non nihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsam, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgare habet defensionem, hoc modo: *Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore.* Hujusmodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dis, quibus est potestas motus superum, atq; inferum,

Pacem inter se concilians, conseruunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Chresiphontem Ennius induxit, quasi jam satis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi serò, atque actò negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem mihi si venisset, Quiritis, non commisissim, ut hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit.* Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen in aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

4. Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,

Summo penulo sola ut restituum paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens, ac factiosus in concione dixerit, *5. Satius est uti regibus, quam malis legibus.* nam & hoc tametsi & rei arguenda causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat *injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constat.* Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, *quadruplator, ut breviter describam, capitalis est.* est enim improbus, & peffiter civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam licarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, *eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum.* et rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: *Non convenis, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. quod si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo, vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco perferitur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:*

I. *Aperit*

fallus est mendicis modo. Naufragus nempe res ista contingit ergo id non forte neque fortuna obigit. Gulielmus & varietate suorum istud eruebat; Naufragio contingit, ergo id non forte aut fortuna obigit. ut det contingere temeritati, fortunæ obingeret.

4. *Cum te expetebant, etc.] Meliores scripti, & expectabant, quod longe verius judicabat Gulielmus.*

5. *Satius est uti regibus.] Hoc malo, quam Lambinianam, bonis regibus. sic enim nulli m. nostri; solum aliqui, malo regibus.*

6. *Res arguenda causa.] Libri serè calamo exarati augenda, placuitque Lambino, nam Gulielmus scribere voluit agenda.*

B 3

I. *Aperit*

1. *Aperit sator dicitur, si intelligat,
Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Jubes, potiri si studeamus Pergamo:
Quae ego profuerit esse mea, me aquam est fini
2. Fratris armis, militis, adjudicariis,
Vel quod propinquus, vel quod virtutis amulus.*

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quae ante dixerit, dicere, hoc modo:

- Quare accusem hunc, neg, exputando evolere,
Nam si veteris, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possides,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?*

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

- Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.*

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, laedantur, aut aliquo huiusmodi vitio laedatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnibus res confirmate, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controversia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid aut quippiam de re detrahitur: aut tota causa mutata in aliam causam deriveatur. Uti apud Pacuvium Zechus cum Amphione, quorum controversia cum de mystica inducta sit, disputatio in sapientiae rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne alius accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod saepe consulto multi ab reo faciunt, angustis causae coacti. Uti si quis cum accusetur, *ambitus* magistratum petisse, ab imperatoribus sapienter se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, saepe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, *artem*, aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: *Mortuum* deformatum, 2. timore praeditum, coloratum fuisse constat, ergo veneno necatus est. Deinde, 3. si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) *venenum datum*, vitio non mediocri consuetetur. Non enim factumne sit, quaeritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferte, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, *urium* satius sit populum frumentum accipere, an non? quae commoda sint in altera re, curet enumerare: quae in altera incommoda sunt, velut depressa praetereat: aut ea, quae minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quaeratur, utris major honor habendus sit, Albensibus, 4. an Venusinis, quod reipub. & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros laedat, non enim necesse est, si alteros praeponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, a siquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnas contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controver-

siam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne caules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem postea immutata voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non caules, sed *vi ejectis* se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, *exules* appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem. (f) QUONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex iudicatis, & ceteris rebus, quae pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quae sint iis rebus vitia, consideremus. *Simile* vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert, *Exemplum* vitiosum est, ut reprehendatur: aut si improprium, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quam res postulabit. *Res iudicata* vitiose profertur, si aut dissimili de re profertur: aut de ea re, de qua controversia non est: aut si improba, aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneae res iudicatae ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse contineantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantum angere oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: *Uti si quis* quem arguat hominem occidisse, & ante quam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignum esse, quam hominem occidere, non enim, utriam indignum sit, an non, sed factumne sit, quaeritur. Complexio vitiosa est, quae non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quae non breviter concludit, & quae non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum. (g) CONCLUSIOES, quae apud Graecos *ἐπιλογαί* nominantur, tripartitae sunt, nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. in principio, secundum narrationem; secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. (u) Enumeratio, est per quam colligimus & commonemus, quib. de rebus verba fecerimus, breviter: *ut renovetur*, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriae mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducat. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio, facta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi aut ingenii venditandi, aut memoriae ostentandae causa. Quae propter initium enumerationis sumendum est à divisione. deinde ordine breviter exponendae sunt res, quae tractatae erunt in confirmatione, & conutatione. (x) Amplificatio est res, quae per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Locis communes ex decem preceptis commodissime sumuntur ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, *quanta cura* ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui, Item

1. *Aperit sator dicitur, &c.* Ingeniose quidem Memmius *Aperit*, id est, *Apollinis*. sed quia in nullis lib. ita legi video, recipere dubitavi.
2. *Fratris armis.* Non variant nostri: ideoque admittitur non auctus iam Aucti conjecturam *Tateo*. potuit enim illa hec petere Aucti. T. ammonius, Achilli patreolis.
3. *Uti vero ut dicitur, &c.* Sic Brail. sic Pal. quare, ac sextus antea oculi. *proditum corpore decoloratum.*
4. *Uti vero in re occupat.* Ita libri nostri antiquiores, sine

illo *ades*; quod recte abiecit Lambinus: sed perperam alia illa sua inculcavit.

5. *An Venusinis, quod, &c.* Pall. per *Vestinas*, sic *Vestinas an Venetibus*, quod, &c. quart. *Venuti* ut an *Venentibus*, quod, &c. ut & videtur fuisse à manu prima in sexto. & vero *Venuti* has agnoscit Buiulianum quoque exemplar, & videtur posthinc in intercedendum hinc nostris libris, nam ponitur idem à Plinio sub Regione IV. Italiae, sed ibidem scribitur *Venuti*.

Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum *ad omnes*, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus it sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur, an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendimus, quid periculorum, aut incommodorum consequatur: Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit *remissum*, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjuvento futuram. Sextus locus est, cum ostendimus 1 ex consulto factum, & dicimus *voluntario* facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tatum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo *marituris*, & atrocibus vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum 2 propter

imperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione. (7) *Misericordia* commovebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque in incommodis simus, comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obrinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subijciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessariis calurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, *horum* nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua *in alio* usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendimus futurum, Commiserationem brevem esse oportet. *Nihil* enim lacryma citius arescit. (8) Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quod videbitur in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industria fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæque perceptione latere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perloquendum. Verum hæc futura satis scio. te enim non ignoro, nos deinceps ad cetera præcepta transcamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ voluntati rectissime morem geramus.

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIVM,
LIBER TERTIVS.

Synopsis libri 3. ad Herennium.

a ¶ De *INVENTIONIS* accommodatione ad genus causa deliberativum & demonstrativum. b *DELIBERATIONIS* querimus quid & quid potius faciendum sit. c *CONSULTAMUS* de his quæ vel propter se, vel propter extraneam causam, vel propter se pariter, magis tamen propter extraneam causam in deliberationem, vel consultationem veniunt: & quemadmodum singula hujusmodi deliberationes tractanda d *DELIBERATIONEM* sequitur *SENTENTIA*, Cujus finis *UTILITAS*. c *EA* vel tua est vel honestas f *TUTA* à vi & dolo. g *HONESTA* enq; duplex h *RECTA* (hoc est cum virtute, Prudentia, Justitia, Fortitudine, & Modestia conjuncta. i *Quemadmodum* partibus prudentia, justitia, fortitudinis, modestia utantur in dicendo) k *LAUDABILIS*, l *Quæ ratio esse debeat* exordii, narrationis: confirmationis, consultationis, conclusionis cum de tuto, honesto, recto, & laudabili dicemus m ¶ *DEMONSTRATIVUM* genus causa versatur in laudis & vituperationis confirmatione. n *LAUS* autem est vel rerum externarum, vel corporis, vel animi, o *Quemadmodum* in hoc genere cause utendum sit principio seu exordio, o *NARRATIONE*, p *EXPOSITIONE* seu *DISPUTATIONE*, q *CONSULTATIONE*, r *CONCLUSIONE* s *DE DISPOSITIONE*. t *quid dispositio*, u *Duo genera dispositionum*: unum ab institutione artis profectum, alterum ad tempus, seu casum temporis accommodatum x ¶ *DE PRONUNCIATIONE* ejusq; utilitate. y *Pronunciationem* dividit in *VOCI* figuram & *CORPORIS* motum, z ¶ *FIGURA* vocis quid. aa *Figuram* vocis dividit in *MAGNITUDINEM*, *FIRMITUDINEM*, *MELLIUTINEM*. bb *Magnitudinem* à natura esse. cc *Ab arte* firmitudinem, dd *mollitudinem*. ee *cujus partes*, Sermo, Contentio, Amplificatio, ff *Sermonis* partes, Dignitas, Demonstratio, Narratio, Locatio, gg *Contentionis* partes, Contentio, Distributio. hh *Amplificationis* partes, Cohærentia, Conquestio, ii *Quæ & quemadmodum dignitas servanda in sermone dignitate & demonstratione, in Narratione*.

1. Ex consilio factum. Sic, Pall. omnes. Lambinus supponit, ex consilio, non video quare, ex consilio, ut de industria.

2. Propter imperantem superbiam. Ibid. admittit fide Palacini quarti, neque aliter Bruil. prius cusi imperantem. supra etiam reposuit.

factum legere, ex Pall. sec. ac Fabr. alludebatque quintus, in quo, factum legere, sed & præterea referendum suspicari ingenuam, & quarto Pal. & nescio quo Gulielmiano, mox scripsi solitudine pro felicitate, volentibus Palat. pr. sec. quinto.

ratione, locutione, Contentione, Distributione, Amplificatione, cohortatione & conquestione. *kk* *De* MOTU seu corporis gestu & vultus moderatione. *ll* *De* MEMORIA (ea thesaurus est inventorum, & omnium partium Rhetoricæ iusta) *mm* Memoria alia NATURALIS; alia ARTIFICIALIS, *nn* NATURALIS quemadmodum perficitur. *oo* ARTIFICIOSA consistit in *pp* *OCIS* & *IMAGINIBVS*. *pp* Quid loci. *qq* quid imagines, *rr* Loci quemadmodum inveniendi, *ss* Imagines alias esse *REZUM*, alias *VERBORUM*. *tt* *REZUM* *UU* & *VERBORUM* imagines quemadmodum parentur. *xx* Transitio ad Elocutionem quintam Rhetoricæ partem.

Domnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas, & demonstrativas, in hunc librum transfulimus, ut omnis inveniendi præcepto tibi quamprimum persolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere malimus: quem, ut arbitror, tibi librum ceteriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere; nequid impedire, qui ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac atque te præbeas: 1 nos proficisci ad instituta pergenus. (b) DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, ut quærat, utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, uti, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: 2 *Carthago tollenda*, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: *ut si Hannibal consulat, cum ex Italia Karthaginem arceatur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam.* (c) Item deliberationes partim ipse propter se consulendæ sunt: ut si deliberet senatus, *captivos ab hostibus redimat, an non?* partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem: ut si deliberet senatus, *bello Italico solvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos, fieri:* partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, *bello Italico sociis civitatem det, an non.* In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. (d) Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, *suam* sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. (e) Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. (f) Tutam est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitiationem: quolibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim, 3 *Vis* decernitur per exercitus, classeis, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus confumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturacione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione rei publicæ scribere velimus. (g) Honestam res dividitur in rectum, & laudabile. (h) Rectum est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificii.

item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Justitia est aequitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contentio, & laboris cum utilitatis ratione permissio. Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum, (i) Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum incommotis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: Aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus quippiam, opus rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendimus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ultisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates atque amicitias studiose dicemus coli convenire: si quod jus in parentibus, deos, patriam natura comparavit, id hospitium, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus, si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec similitate à via recta ostendimus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, justam esse ostendimus: contrariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum sumus parati. *Sin fortitudinis* retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, si dicemus, res magnas, & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humilicis, & indignas viris fortibus, 4 vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta, periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: *ANTIQUIOREM* mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. *Modestiam* partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniarum, similibusque rerum vituperabimus. Si unamquamque tem certo natura termino desinemus, 5 Si quoad cuique satis sit, ostendimus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortamur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verum aut res non 6 huiusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus consistere ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is qui contra dicit, *justitiam* vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam *prudentiam* appellavit, ineptiam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille

modestiam

N Or proficisci ad instituta pergenus.] Vox proficisci salva sententia auferri poterat.

2. *Carthago tollenda.*] Apagæ illud Lambini commentum delenda.

3. *Vis decernitur.*] Sic Pall. & Brull. maluit Lambinus discernitur, quam bene, ipse viderit. vulgo erat *decernitur*.

4. *Vel viros fortes propterea, &c.*] Adhuc e Pal. quo rro syllabam *vel*, quod propterea illud invenissim in pluribus Palatinis, quod alioquin

Gulielmo tollendum videbatur: vel mater propterea in præterea, sicut Pal. pr. ac quinte.

5. *Si quoad cuique satis, &c.*] Vulgo, *Si denique quid cuique satis, &c.* sed nos veterum loquendi genus reposuimus, reperimus in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. & Colonien. Plautus Menæchmis: *Utrum est modus tantæ, quoad pati uxorem oportet.*

6. *Huiusmodi non dicatur esse.*] Pal. tert. quart. quint. dicantur: quod fieri item queat.

modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominavit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem. (k) Laudabile est, quod conficit honestam & presentem, & sequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto separavimus, non quod hæc quatuor partes, quæ subijciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, dupliciter recti appetendi voluntas. 1. Cum igitur erit demonstrandū rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si quæ res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus locis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. (l) Cum huiusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatus causa. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus offendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in dicendo rei dilucidanda causa dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident: quadripartita divisione utemur, si non incident, quod erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosa tractanda ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri abtuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumfessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: *Nullam rem utiorem esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem esse auxilio iis, qui se in consilio in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tuta rei preponit rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia levorem esse: considerare, quæ sit turpitudinis consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultio ad mortem proficisci, esse preclarum: FORTITUDINI fortunam quoque esse adjumento solere: eum tutè vivere, qui honestè vivat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quod in his maxime conducit quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre (m) Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. QUONIAM hæc causa dividitur in laudem, & vi-*

tupeationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. (n) Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, & gloria, civitas, amicitia, & quæ huiusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuitur commoda aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. (o) In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. 3. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat, aut studio, quod ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: 4. aut quod rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus aut merito facere, quod ita tractati sumus: aut studio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam, atque nequitiam cognoscere: aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur, si laudabimus, 5. vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes predicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus: ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paullo antè exempli causa, demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, quoniam non apud ignaros laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, 6. quo ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus non esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimum laudemus vereri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt: quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione. (p) 7. Principio tractato ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed si qua incidit, cum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. (q) Divisione hac utemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quoque tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tutè, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia, deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus sit: si bono genere, patrem, aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium.

C

præsidium.

1. Cum igitur erit demonstrandum. In Pal. quart. & sextus prætor Tostanum, Gembl. & Colon. prius cōsi, demonstratum.

2. Gloria, civitas, amicitia. Sic Pall. omnes item Brull. & Fabre. re. Et, nemo enim duarum civitatum esse potest jure nature, & de datione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, civitates.

3. A nostra si laudabimus & dicemus. Illud dicimus non adest in Pall. pleneque Gulicimianis, poteratque abesse sine sententia incommodo.

4. Aut quod rectum sit ex aliorum laude. Pall. omnes rejiciunt hanc positionem, habentque velle quod rectum sit, aut ex aliorum. neque aliter Suffridi codd. item Brac. Fabr.

5. Vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus. Pal. cert. quart. sext. Brull. non agnoscunt illud dicemus, quo carere possimus, omnes si tamen ceterique præter secundum, exhibebant consequi non possimus, quod Latine dici posse hac significatione, strene negat Lambinus.

6. Ille qui laudatur fuerit aut sit. Est à Pal. sec. & Suffridi nostri libris, quod attinet ad laudatur, nam Pall. ceteri omnes inculcant illud aut sit, hæc tenus libris publicatis ignoratum.

7. Principio tractato ab aliqua harum quas ante. Sic. Ita Lambinus, neque aliter Brull. aut Pal. sec. quippe ceteri spernunt adhuc se illud ab re vulgo Eraty. Princ. tractato tum ab re tum ab aliqua harum.

praesidium. In vituperatione, si bono genere, de decori maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene, & honeste, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, detrimento, atque de decori: si vires, atque velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: 1 si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt haec corporis commoda, male his usum dicemus, quae casu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit, si non erunt praeter formam, omnia ipsius culpa, 2 & intemperantia non fuisse dicemus. (7) Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quae fuerint, considerabimus: divitias, an paupertas fuerit, & quae potestates, quae gloriae, quae amicitiae, quae inimicitiae, & quae fortiter in inimicitias gerendis fecerit; & quae causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mori ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, ille quatuor animi virtutes erunt accommodandae: ut, si laudemus; aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus: si vituperemus, è contrario, aliud iniuste, aliud ignave, illud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam a sumserimus; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, 3 propterea quod saepe ne incidunt quidem: saepe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessaria dictu. Quapropter eas partes, quae firmissime videbuntur, legere oportebit. (8) Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causae: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causae, eo quod raro accidit in vita, 4 negligentius considerandum est. NEQUE ENIM id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quam accommodatissime posse facere. Et, si separatim haec causa minus saepe tractatur: at in judicialibus, & in deliberativis causis saepe magnae partes versantur laudis, aut vituperationis, quare in hoc quoque genere causae 5 non nihil industria consumandum putamus. (9) NVNC, absoluta nobis difficillima parte rhetoricae, hoc est, inventione perpolitae, atque ad omne causae genus accommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. (10) QUONIAM dispositio est, per quam illa, quae invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. (11) Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis dis-

ponemus, cum sequemur eam praecptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusionem: & hunc ordinem, quemadmodum praecptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Haec igitur duplex dispositio est, & una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quae, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmationem utamur, deinde narrationem: aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusa videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudine verborum, commode poterimus principio supersedere, & exordium causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione, deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principium sententiam reverti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo aequo animo principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principium sententiam revertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium saepe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi convenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causa partibus collocare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quae si separatim ac singulae dicantur, infirmae sint, cum ceteris conjunctae, firmae, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet, nam re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua se causa confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam superius dictum facile memoriae mandatur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Haec dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnano, parare poterit victoriam. (12) PRONUNTIATIONEM multi maxime utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere, nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse non facile dixerimus; nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus, nam commodae inventiones, & concinnae verborum elocutiones, & partium causae artificiosae dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quam sine his rebus pronuntiatio

1. Si valetudo perpetua, diligentia & temp. cupid. Est à Pal. quarto & sexto, neque aliter Bechiceno, eod. quam quod in praeterea si valetudo perp. inapte huc. usque impressi: si valetudo, ex perpetua dilig. 4. nam perpetua valetudo, eadem est cum constante, cui opponitur varia.

2. Et intemperantia non fuisse. Pall. veriores ignorant negativam. Secundo vero habet. Et intemp. accidisse, ut videatur referendum, obfuisse hoc est, obfuisse.

3. Propterea quod saepe ne incidunt quidem, saepe ita tenuiter incidunt ut non sint necessaria dictu. Habentur ista quidem omnia in Pall. quarto numero, sed quartus & sextus solum habent: propterea non saepe iudicant ut non sint necessaria dictu, quomodo item fuit in Brull. & vero malim praevulgatis.

4. Negligentius considerandum est. Vox penultima alia est in Pal. in eod. & quart. item Br. & Fabr. commendandum. Guelmius formabat, commendandum.

5. Non nihil industria consumandum putamus. Ita erat in Br. in Pal.

pr. & sexto, cui ultimo superscriptum, id est, conferendum, quod deinde irrepit in contextum. Guelmius malebat emendandum, uti erat in Fabr. firmatque Pal. cert. Vulgata putamus, potest quidem tolerari, dum norint lectores, auctorem de oratoris studio loqui, non de ipso se, ut haecenus perperam explicarunt.

6. Una per orationes, altera per argumentationes. Sic Palatinus omnes praeter secundum, in quo, orationis, altera per argumentationis partes. Suffridus noster ait fuisse in suis orationibus & argumentationibus, quod verius esse, ex superioribus planum putabat Guelmius.

7. Nec quidem unum de quinque rebus plurimum posse, utis &c. Secuti sumus auctoritatem Pal. quarti, sexti, & Brull. nam recepta lectio: Nec quid unum, &c. plurimum posse, utis &c.

8. Nec egregie magnam. Videatur illa negativa adversari perioda subservienti, & vero Pal. quartus servat, & egregie, ut videatur retrahenda adhaec litera à voce praecedenti, quod fieret sed; aut referendum à 4.

riatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucide scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magno opere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. (7) Dividitur igitur pronuntiatio in *vocis figuram*, & *co-poris motum*. (aa) *Figura vocis*, est quæ suum quemdam possidet habitum ratione, & industria comparatum. (bb) Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura, non nihil hanc auget, sed maxime conservat sursu. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conservat, exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo pro nostro commodo possimus, maxime facit exercitatio declamationis. (cc) Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inficii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. (dd) De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maxime sedata & depressa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si antequam leni voce permissa sunt, acris clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. recreatur enim vox spirita, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (commutatissime enim faciunt, ut 2. nullo genere vocis effuso in omni voce integri simus,) & acutus vocis 3. exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & siquis splendor est vocis, confumitur uno clamore universis. Et uno spiritu continere multa dicere in extrema conveniet oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducit in quendam sonum æquabilem atque constantem, sæpe rerum naturæ, gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem servandam professe, 4. eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis: ut, quod nostræ voci profuit, idem voluptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio, quid insuavis, quàm clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continuum clamoris remissio. Et auditorem quidem *varietas* maximè delectat; cum sermone animus ejus retinet, aut exulscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem, habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suavitudini profunt, de utraque res simul erit in præsentia dictum, 5. de firmitudine quæ visa sunt, de

suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paullo post dicemus. (ee) Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad theoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. (ff) Eam dividimus in feronem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & contutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. (gg) Sermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio, est quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri poterit, aut non poterit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio, est oratio, 5. quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. (hh) Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acris vociferationem, & amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. (kk) Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, & hæc partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo, cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, 6. inserere, atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum *varietate* opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: 7. at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæste, hilariter in omnibus partibus commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationis, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium *persuasionum* sensus, atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva significatione risus, 8. sine ulla suspitione mimæ cachinnationis leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est in continuatione, adaugto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamations sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortationi utemur 10. voce *attenuatissima*, & clama-

C 2

clama-

1. *Exercitatio declamationis.* Palat. sec. quart. sextæ. *exercitatio imitatio.* quod ferè malim; imò omnino. nam *exercitatio declamationis*, servit magis *multitudinem vocis*, quæ vox sequitur.
2. *Nullo genere vocis effusa.* Hoc ait, si neque contentio, neque sermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum posse transire: hæc Gulelmus.
3. *Exclamatio vitare.* Hoc modo erat in Pal. quarto, sexto. Bruii. nonnullisque Lambini, subintellegiturque superius oportet. vulgata addidit, vitare debemus.
4. *Eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis.* Bruii. & Pal. quart. *eadem etiam ostentantur fit*; neque aliter textus, nisi quod is, item attinent.
5. *De firmitudine quæ visa sunt.* Lambinus deleret tres postremas dictiones; sed libris in vicis, neque favente orationis contextu.

6. *Quæ ex aliqua re risum.* Pal. quart. sextæ Bruii. *re verisimili risum*, qui libri nihil temere addunt.
7. *Inserere atque interfecare.* Ita libri nostri, præter quam quod in quibusdam *insecare*, vel *intersecare*. Gulelmus maluit *insecare*, etiam. legi posset *intersecare*, argutus forsan & Latinus.
8. *At aliud otiosè, retardabimus.* Distinguitur est à Gulelmo. *strenuè*; est celeriter; *indultriciè*; contra *otiosè*, securè, negligenter. nec aliter Plautus aut Terentius.
9. *Sine ulla suspitione animæ cachinnationis.* Manuscripti nostri ita scripi sunt, ut videri possit *nimè*, quemadmodum vulgatum hæc tenent. aut *admodum*, uti erat diserte in Fabriciano, & hæc proprie quadrat.
10. *Voce attenuatissima.* Palat. quart. & sextæ. *attenuatissime*; neque aliter Bruiiense exemplar.

clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depresso, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. (1) De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. *Motus* est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntiantur convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad eandem igitur partem, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, levi dextere motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à cervicibus demitemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paulo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quondam debemus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, nobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplantatione, acri, & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus certis rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, femineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mixto, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimerem verbis, imitari scriptura conatus sum voces. Verum nec hoc confusus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere volumus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. (m) Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. (n) MEMORIA utrum habeat 1 quidquam artificiosum, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque consistit in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquimur. placet enim nobis 2 esse artificium memorie: quare placet, alias ostendimus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperimus. Sunt igitur duæ memorie: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, 3 & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. (o) Sed quia in ceteris rebus INGENIUM bonitas imitatur sæpè doctrinam, ars porro, natura commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.

1. *Quidam artificiosæ.* Sic Pal. quart. sext. Gembl. Br. & Liliensis, artificiosam, quod ex arte factum; qui contrarium naturale, vulgata artificiosæ.

2. *Esse artificium memoria.* Ita idem scripti, nec non Pal. sec. alii tamen memoriam, quod exhibet editio Victorii.

3. *Et simul cum cogitatione nata.* Pal. quart. & Bruil. Gembl. item mago Lilliani & Toliani, & sine multa cogitatione. sed non abeo à vulgata quæ & ipsa commoda est.

4. *Ut ingenio doctrina præceptione natura nascatur.* Ita omnes mss. nostri. sententia est; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoria, nascere doctrinam, si fortis sit ingenium docile, & naturam vel optimam magis explendescere, si præceptionum adhibita sit ratio.

5. *Quod dictatum est scribere.* Edidit dictatum, ejecto vulgari dictum & Pal. sec. quart. sexto, &c. notum enim dictaturus fuisse, qui scribis sug-

gerent quod exciperent; vel ex loco Cæsaribus apud Suetonium, negantis solum scripsisse literas, quod de posuisset Dictaturum.

6. *Edere & præferre possumus.* Apparet loco vocis primæ fuisse aliquid, libraris minus cognitum, nam vacuum relictum est in Palat. sec. primus verò habet dicere, quintus videre, an fuit educere?

7. *Commoditatis oportebit.* Magis placebat Galielmio quod in suis invenerat Sufridus, commoditatisque notare, & vero ita quoque erat in Palat. quarto, sexto, Colonien. sed sine enclitica.

8. *Præterea dissimiles forma atque natura.* Palat. sec. quart. sext. præterea, quidam etiam dissimilis.

9. *Et magnitudinis modica, & medicæ locis, &c.* Fabricianus: id est medicæ: adeo ut Galielmus habeat & medicæ pro glossæmate. erat in Pal. quinto, ex magno, modica, quod excutient quibus otium est, quo careo.

locos

locos habere oportet. nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, ferè paulo plus, aut minus pedum tricentum. Nam ut *aspetus*, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul removeris, siue vehementer propè admoveris id quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. (1) De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similibus imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: una rerum, altera verborum. Rerum similitudines exprimitur, cum summam ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituantur, cum uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur, (2) Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit, *ab reo hominem veneno necatum*; & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testis, & conficios esse: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus: in primò loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agitur, si formam ejus detinebimus, 2 si eum non agnoverimus: aliquem ægrotum 3 non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescumque rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione ntemur, facile ea, quæ volumus, memoria consequemur. (x) Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volumus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercetimus. Id nos hoc modo facere oportebit. 4 Jam domitium reges *Atrida parant*. In loco constitutere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à regibus Martiis loris cadatur. Hoc erit, *Jam domitium reges*. In altero loco *Ætopum & Cimbrum* 5 subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum: hoc erit, *Atrida parant*, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primam transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimat. hoc modo natura supeditabit doctrina. 6 nam utraque altera separata minus erit firma: ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præ-

sidii sit. Quod docere non gravaremur, nisi metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode servaretur hæc dilucida brevitatis præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim inbecillæ, & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod NULLA NISI nova, aut admirabili re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, 7 incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus, itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitata res facile è memoria elabuntur, insignes, novæ manent diutius. SOLIS exiit, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæc crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & usitata re non excusitari: novitate verò, & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. NISI est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constitutere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. id accidit, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquod notum agentis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpiditatem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, 8 quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cæno oblitam, aut rubrica delibutam induemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus, nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras facile meminimus, easdem fictas & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandum causa celeriter animo percurramus. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, quia eas edificare vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ consumerent: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in verborum innumerabilem multitudinem ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quingulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria inquam removere, ut nequid ipse quærat, cum illi omnia parata, quæ sitaque tradamus? Præterea similitudine alia, alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam siquam similem cui-piam dixerimus esse, non omneis habemus *aspetores*, quod alii videtur aliud, ita fit in imaginibus, ut, qua nobis diligenter nota sint, ex parum videantur insignes aliis.

C 3

Quare

1. *Pedum tricentum.*) Palat. secundus *trigenum*, pr. *tricenium*. Delbenius legendum censet, *trinum pedum*. Pal. pr. aut esse qui legant *triginta*.

2. *Si eum non agnoverimus.*) Palat. quartus & sextus excludunt, *agnoverimus*; probem, si & tolleretur *quis*, cum, *Gulielmus* maluisse *exagoverrimus*.

3. *Non de minimo loco.*) Pall. *idem* non agnoscunt negativam.

4. *Jam domitium reges Atrida parant.*) Et à *Victoriana* nam prius impressi, *domi alitimum* quod servant Pal. omnes; etiam *Bruil.* & *Fabr.* nec non ii quos excusit *Petereus*, eique scripserat *patrocinatur Gulielmus*.

5. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*) Quot excusit

Palat. totidem invenit lectiones variantes, meliores tamen inclinabant, in *subornare* ut ad *Iphigeniam* in *Agamemnonem & Menelaum*.

6. *Nam utraque altera separata mihi non erit forma.*) Pall. meliores: nam cum ex utraque altera sit parata magis erit forma. *Tof. Gembl. Br.* nam cum ex utraque ab altera sit parata, minus erit infirma.

7. *Incredibile, ridiculum, id diu, &c.*) Pal. quintus subjicit *periculosa*, sed primus id possum habet in vicem *ridiculum*, neque aliter *Fabr.* & *mill. Saffridi*: veriusque putabat *Gulielm.* nam *periculosa* sane tenacissima est memoria; & de *ridiculis* infra agit; ita ut simul inuicem se de ea re non meminisse.

8. *Quo nobis notatior sit.*) Ita *Br.* & tres è *Pall.* vulgata *notior*, *P. L. Sec.* *notabilior* præferit.

quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquiorum? nam cum res, probabiliore, tum hominum studia, ad imitandum alacriora reddidit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industria, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparfas, & vagè disiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen effemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cum summè teneat artem, possit ea, quæ jubeat, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & sperare? Ceteri cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quòd scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & *aleni exemplis* uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quàm veritate disputationis. Illud enim vere mur: necui satis sit ad contrariam rationem probandam, & quod ab ea parte steterint illi, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & *venuste* jam satis omnibus probati sunt. Quòd si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare: intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, 2. ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribant, aut loquantur? Sin aliquid suum scribant; cur, quòd fecerint omnia scribant, impediunt modestia? Quasi si quis ad Olympicum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, im pudenter illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse in tra carcere stet, & narret aliis, quomodo 3. Ladas, aut Bojufcus Sicyonius curstarint: Sic isti, cum in artis curriculum descendunt, illos, qui in eo, quod est artificii elaborant, ajunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetorice prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venientur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisque de libris sustulerit: nihil istis, quod suum velint, relinquatur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissima sumi, Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exorationem, quæ verbi causa, consistet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quibus possumus, & debemus, 4. non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplum demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit: Testimonium, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non con-

venit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nesciunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. Nam cum scribere artem insitunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. Si laboriosum non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si factis, non continuo gloriemini, nisi fortè etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis: videte ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paulo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos: quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facile faciat quivis mediocriter litteratus: item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres: propterea quòd isto signo videmus te nonnihil ejus scire: 5. aliis signis, multa scire intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commode scripra facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore utantur ex facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores existantur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. dicimus ergo, eos omnes, idè quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant. sed de eo, quod postea diximus, autè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio, liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poemata, vel orationes, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, 6. utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud aliud putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere: ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. sin id desperabit, in paucis se exercebit, ipsis enim contentus erit, nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchiis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque, item sumis aliis à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno paucis vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui

C 4

dicere

1. Quod ab ea parte. Additum illud parte, è Pall. plerisque, item Sufri di scriptis & Fabriciano.

2. Nominum patet scribere proferatur. Vulgari addiderant inuultur & quod rejeci, sive quatuor Pall. & Brui.

3. Ladas aut Bojufcus Sicyonius curstarint. Videatur super hac emendatione, Turnebus lib. XX. Adverf. cap. 25.

4. Non testimonium collocamus. Negativam addidi: suavis Pall. quarti ac quinti, nec aliter Brui.

5. Aliis signis multa scire intelligimus. Istud malui cum Pal. pr. quarto: quàm vulgatum te scire multa intelligimus. libri heic valde sunt mendosi: nulli tamen accedebant illi Lambiniano, aliis signis multa scire intelligimus.

6. Utrum unum omnia, &c. Pall. aliquot & Petreij nostri, item Brui. præferunt: utrum ab uno omnia an omnia à nemine, an aliud ab alio, quod an de veritate concertet cum vulgato, perperam ostendit.

discere vult. & non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidit opinionē, si ab uno exempla sumsisent, nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnis artis parteis consequi nemo potuerit. Quod igitur iuvat eorum rationem, qui omnino improbant artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumeretur. Nunc omnino aliunde sic intelligimus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, *Sume a me*, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi que ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quaerit aliud mercis: ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, omnium dicendi praeceptores, non videntur sibi ridicule facere, cum id quod aliis pollicentur ab aliis quaerunt. Si, qui se fonteis maximum, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat, qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed *sapfos fonteis* esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id pollicentur aliis, arefcent ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerate poterat. Isti credunt, eos, qui hanc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Praeterea ne possunt quidem ea, quae sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria, propterea quod in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. in praeicipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit *ars eminerere*, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hac quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Graeca, quae convertimus, & ea remota sunt à consuetudine quae enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo haec asperiora primo videantur necesse est, idque fieri rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturae consumetur in exemplis, haec aliena si posuissimus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inventionem Graecorum probassimus, exemplorum rationem secuti non sumus. (b) Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis praecepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis praeceptio. Primum dicemus, quibus, in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res

semper habere debeat. (c) Sunt igitur tria genera, quae nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quae constat ex verborum gravium & laevi & ornata constructione, Mediocris est, quae constat ex humiliorē, neque tamen ex infima, & per vulgatissima 6 verborum dignitate. Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. (d) 7 In gravi figura consumetur oratio, si quae cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententiae, in amplificatione, & quae commiseratione tractantur eligentur: & si exortationes sententiarum, aut verborum, quae gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figura erit hoc exemplum: NAM QVIS EST VESTRUM, iudices, qui satis idoneam possit in eum penam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenium, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia majores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem penam non reliquerunt: Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeleis cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! qui agere ausi sunt, aut cogitare poterunt, quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, oventes irruerunt in civitatem: quomodo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, & matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio confagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelere viderent cinerem. Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vestri enim vos animus amatissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, praecipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere. (e) In mediocri figura versabitur oratio, si haec, ut ante aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: QUIBUS CVM BELLVM GERIMVS, iudices, videtis: cum focis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessario norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. possit, scire, & estimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quae res erat, qua *frati* bellum suscipere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam praesto esse viderent? non denique ullam rem, quae pertinere ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gerent:

1. Non putare unum omnia posse. Sic quidam Pall. alii: putare à nemine unum posse. Gembl. & Bc. putare neminem unum posse. quod forte melius recepto.

2. Qui sitim sedet. Est à Pall. plerisque & Gueliemanis, supra quoque repositi non videtur, iisdem libris auctoribus.

3. Remota sunt à consuetudine. Berichemii codices scripti adiciunt Latina. quod tamen in nullo nostrorum.

4. Laevi & ornata. Ita Pal. quart. sext. Brull. nam tert. leni, vulgò

magna & ornata.

5. Verborum dignitate. Aut Guelielmius, aut sanè VVoverius, contra libros scribendum censebat indignitate.

6. In gravi figura consumetur oratio. Ita plerique & nostris, item Gueliemanis, nisi quod Brullerianis, consummabitur.

7. Matribus familias & ingenuis. Praeposuit Lambinus virginibus, superflue, nam later ea vox sub illo ingenio & quo intelliguntur & pueri simul & puella.

rent: si totum certamen in uno praelio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terrarum, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate confenserunt, cum aut *amicis*, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam *RERYM IMPERITI*, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, si per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem atque in, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re induci, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est, quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? (f) In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: NAM VT FORTE HIC in balneis venit, cepit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsaverunt: satis facias oportet. Hic, qui id aratis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, crubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cepit. Hic vix tandem inquit, sine me considerate, Tum vero iste cepit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis 2 rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, 3 ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed pone scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, tui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas versarentur, imperio ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset *stram* exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine fama detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. (g) Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consecramur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte videbitur appellari, si *sufflata* nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpe imperiti videtur ea, quæ turbet, & inflata est, cum aut novis, aut præfatis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aliqui dicitur, hoc modo: NAM QVI PERDVLLIONIBVS vendit patriam, non satis supplicii dederit, si præceptis in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitent igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quod profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eò non poterunt, errantes perveniunt 4 ad confine genus ejus generis, 5 quod appellamus *sufflatum*, & dissolutum: eò quoddam sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, 6 nec potest

confirmare, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: SOCI NOSTRI cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinari essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjuutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem, diffuit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Quam possunt in illa facetissima verborum attenuatio se commode versari, veniunt ad aridum, & exanguis genus orationis, quod non alienum est *exile* nominari, cuiusmodi est hoc: NAM ISTIC ille ad balneas accessit: ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic conviciam fecit, & magis, magisque presentibus multis clamavit. Frivulus hic quidem jam, & iliberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. (h) Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur; quæ si raris disponuntur, distinctam, sicuti *coloribus*: si crebris collocantur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocrem, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile fatietas varietate vitetur. (i) *QVONIAM*, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. (k) *Elegantia* est, quæ facit, ut unumquodque pure, & aperte dici videatur, hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. (l) *Latinitas* est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. (m) *Vitia* in sermone, quo minus in Latinitate sit, duo possunt esse: Solæcismus, & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc quæ ratione vitare possimus, in arte Grammatica 7 dilucide discemus. (n) *Explanationis* est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, utilitatis verbis, & propriis. Utilitatis sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, quæ de loquimur. (o) *COMPOSITIO*, est verborum constructio, quæ facit omneis partibus orationis æquabiliter perpolitam. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Bæcæ aeneam æmænißimæ impendebant, & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in vitiiis, alienis exemplis uti: „ O Tite, tute Titi, tibi tanta tyrannæ tulisti. Et hic ejusdem poetæ: „ Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget. Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est hujusmodi: Nam cuius rationis ratio non existet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter eadentibus verbis, hoc modo: „ Fientes, plorantes, lacrymantes, obstestantes. Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re poste*

C 5

rius

1. Partim voluntate confenserunt.) Lambiniana concesserunt, quod & in Suffridi nostri libris, & melius videtur.

2. Rubores elicit.) Est à conjectura Ranconeri, cum perferat in manu. omnibus ejus, neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ se ferunt, injicere, quod placuit Gulielmo.

3. Ut ne ad solarium quidem, &c. sed pour sermone & hujusmodi.) Hæc est scriptura meliorum Pall. nisi quod quartus adhuc habeat exercitatus, ubi vulgo exercitatus fr. Eratque in Br. pener.

4. Ad confine genus ejus generis.) Palat. pr. & tert. non habent illud genus, exlatque in Bruil. ad confusum ejus generis) quod pronum est

mutare cum Gulielmo in confusum.

5. Quod appellamus sufflatum & dissolutum.) Palat. quint. & Fabr. respondent sufflatum, &c. ceteri vero Pall. excludunt, & dissolutum recepto illo sufflatum, & malim sane primum.

6. Nec potest confirmari, neque viriliter.) Scripta ita cum Pall quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata quæ potest confirmare, nec viriliter.

7. Dilucide discemus.) Pall. tres dicimus. exemplaria examinata Suffridi nostro, item Fabr. & Br. dicimus. recte putabat emendari Gulielmum discimus.

rius loquimur, quo in vitio est Lucilius assiduus; ut hoc est in prioribus libro: „Hares ad hoc scriptus, Lucii, misimus, Est. Item, lugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aureis, & oratoris spiritum lædit. His vitiiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. (p) DIGNITAS est, quæ reddit ornatum orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitio. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. (q) REPETITIO est, cum continenter ab uno, atque in eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honor.* Item *Scipio Numantiam suffulit, Scipio Karthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspiceris, tu in horum conspectum venire conaris?* *Audis verbum facere? audes quidquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet tum gravitatis, & acrimoniam plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. (r) Conversio est, per quam non, ut antè primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Pavus populus Romanus iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit.* Item ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respub. sublata est. Item, *C. Lalius, homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, & bonus viris & studiosis amicus erat, ergo in civitate primus erat.* Item, *Nam cum istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas.* (s) Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut repetatur idem primum verbum, sæpius, & crebrius ad idem postremum revertamur, hoc modo. *Qui sunt, qui fœdera sæpe rupeunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Karthaginenses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare.* Item, *Quem senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium existimatio damnarit. eum vos sententiis vestris absolvetis?* (t) Treductio est, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendant animum, sed etiam concinniore oratione reddat, hoc pacto: *QUI NIHIL habet in vita iucundius vitæ, is cum virtute vitam non potest colere.* Item, *EVM TV hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi repeteretur inimicus?* Item, *DIVITIAS sine divitum effectum verò virtutem præfer divitiis, nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitæ, quæ virtutis pedisequæ sint.* Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: *Cui eam rem tam studiose curas quæ multas tibi dabit curas?* Item, *2. AMARI iucundum sit, si curetur, nequid inest amari.* Item, *Viam ad vos, si mihi senatus det veniam.* In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ*

facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. (u) Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: *HABET assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert.* Item, *tumultu te placibilem, amicis inexorablem præbes.* Item, *In altitumultuaris, in tumultu solus es otiosus, in re frigidissima cales, in ferventissima friges.* *Tacito cum opus est, clamans ubi loqui convenit, obmutescis.* *Ades? abesse vis? abes? reverti cupis.* In pace bellum quaritas; in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in proelio pro ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graves poterimus esse. (x) Exclamatio est, quæ conficitur significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: *Tenue alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendore, ac dedecore est civitati.* *Tui clarissimi nepotes suo languine aluunt inimicorum crudelitatem.* Item, *O presulose Regellæ, quàm facile scelere vestro contabulis! ut, cuius nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquæ maneat.* Item, *Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petitis? tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hæc exclamatio si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volumus indignationem, animum auditoris adducemus. (y) Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obliunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab rebus, removebas, & alienabas, an non? & utrumne alicquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? (z) Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebrius nosmet à nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hejusmodi: *MAIORES nostri siquam unius peccati mulierem damnabant: simplici iudicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarent, eam veneficium quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam quæ suum corpus ad dixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentem, ceteros, ad quos videt sui dedecore infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficium petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficium damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, *BENEF. MAIORES nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vix privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia *VIRI FORTIS* est, qui de victoria contendat, eos hosteis putare; quia victi sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parces? quia talem****

1. *Etiam vitæ & studiose.* Palatin. quart. sext. item Brail. & Fabric. *studios.* quam varietatem peperit insolentia verbi. rarius enim *studiosum* pro bono & probò dicit. Cicero pro Ligario: *Nisi in eum stu-*

diosum & bonum vitæ iudicaret.

2. *Amari iucundum sit.* Sic Pal. quart. & sext. alluditque Br. in quo *Amare iuc. sit.* vulgo erat, *amari iucundum est*, minus efficaciter.

calem stultitiam contemneret, non imitari consuevi. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, 1 & animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. (aa) Sententia, est oratio summa de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: 2 **DIFFICILE** est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, **LIBER** is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, **EGENS** æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, **OPTIMA** vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: **OMNES** bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortune dominationi. Item, **QVI** **FORTVNIS** alicujus ducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim accessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter effertur, 3 sine ratione, & cum ratione. hoc modo sine ratione: **ERRANT**, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: **QVI** **ADOLESCENTIVM** peccatis ignosci putant operire, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedi mento bonis studiis, ad hi sapienter faciunt, qui adolescentis maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate marcescens velint comparare. Sententiæ interponi ratio convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur, cum ita interponitur, multum afferent ornamentum. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Contrarium, idem fere est, quod contentio. (bb) **Contrarium** est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter, & faciliè confirmat, hoc pacto: **NAM**, **QVI** **SUIS** rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speret? Et item, **NAM**, **QVEM** in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putis inimicitias cum fide habere posse? Et, **QVI** **PRIVATVS** intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem vide re in potestate quis speret? Et, **QVI** in sermonibus, & conventu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, **Quos** ex collibus dejecimus, cum his in campo metuumus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exaquare non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuumus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, comprobare contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. (cc) **Membrum** orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: **Et inimico** proderas, id est unum, quod expellatur membrum: deinde hoc excipitur oportet ab altero, **Et amicum** lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: **Et inimico** proderas, & amicum

lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, **Nec reipublica** consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti (ad) **Articulus** dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur casu oratione, hoc modo: **Acrimonia**, voce, vultu adversarios perteruisti. item, **Inimicos** invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & conortione dexterae gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri vulnere corpus consuetudine videtur. (ee) **Continuatio**, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commodissimè tripertito: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: **VI** **NON** multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: **NAM** **SI** quis spei non multum collocavit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: **QVOD** si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnibus in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujusmodi continuationes. (ff) **Compar** appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum afferet usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: **In** **prælio** mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graves casus administrabant. Item, **4** **Alsi** fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. (gg) Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter in eadem casibus efferuntur, hoc modo: **Hominem** laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, **CIVIS** omnis in pecunia spes est, ejus à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cum ita vivit, neminem præ se ducit hominem. (hh) Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: **Turpiter** audes facere, nequiter studes dicere. **Vivis** invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, **Andalter** territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: **PERDITISSIMA** ratio est amorem petere, pudorem: fugere: diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus similes: & illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt. (ii) **Annominatio** est, cum ad idem verbum, & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ, aut litterarum, syllabæ, aut syllabarum: aut ad res

1. Animum auditoris retinet attentum. Ita plures Pall. & Br. nam Fabr. exornat, prius cum reddidit.

2. Difficile est primum virtutes revereri. Et hoc è Gall. elinianis omnibus ac Pal. pr. tert. quæ n. antea cum virtutum; nisi quod Lambinus ad hærenti conjecturæ Ranconeti plurimum virtutum, non necessario; nam

primum notat hic in primis, ante omnia.

3. Sicut rationes: cum ratione. Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. præc. tert. reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum similiarum.

4. Alsi fortuna felicitatem. Haud aliter Pal. sec. quar. quin. sextus, & Brul. hæcenus impressi; Illi fortuna.

diffimile similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut completionem ejusdem litteræ, si: *Hic, qui se magnificè jactat, at que offentat, venit à te antè, quàm Romam venit.* Ex contrario; *Hic, qui homines alea vincit, eos ferro statim vincit.* Productione ejusdem litteræ, hoc modo: *Hunc avium dulcedo ducit ad avium.* Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: *Hic tamesi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam.* Addendis litteris, hoc pacto: *Hic sibi pollet temperare, nisi amori mallet obtemperare.* Demendis litteris, sic: *Si venones, tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset.* Transferendis litteris sic: *Videte, judices, utrum homini navo, an vano credere malitis.* Item, *Nolo esse laudator, ne videar adulator.* Commutandis hoc modo: **DELIGERE** oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in litteratura, 2 brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut al. quo hujusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi, *Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem instimule, cui prosum, quem postulem, brevi cognoscetis.* Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores; sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: *Demus operam, Qui sitis, ne omnino Patres inscripti-circumscripsi putentur.* Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior: sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum addita, sed uno tempore demta quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in Casuum commutatione, aut unius, aut plurimum nominum. **U**nus nominis, hoc modo: *Alexander Macedo summo labore animû ad virtutes à puertia per orbem terræ; cum laude & gloria sunt.* Alexandrum omnes, ut maxime metuerant, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, 4 Oceanum manus Macedonum transvolasset. Variè hic unum nomèn in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: *Ti, Gracchum temp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari.* 5 C. Graccho similiter occisio oblata est, que virum reipub. amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum 6 fide captum malorum, perfidia scelus vita privavit. Tuus, 6 Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulo antè omnia concedebant, cum brevi spatio non modo vivere, sed etiam felicitati prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est. petrarò sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consuntione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis; & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor;

propterea quòd est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare **QVARE SVNR** ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, 7 citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus uteremur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interferemus exornationes, & in causa tota variè disperserimus, commodè in minib. distinctis illustrabimus orationem. **KK** Subjectio est cum interrogamus adversarios, aut quarimus ipsi, quod ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: *Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Fratrium aliquod ex lite, aut judicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti domi nascitur avium, aut, unde licium non est, pecunias accepit. Item, *Sape, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at cum vos jurati capite damnastis. An ad suam revegetetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui tibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, *Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? acne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitie commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosus occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimonie, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cum quaesitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: *Nam quid me facere conveniret cum à tanta Gallorum multitudine circumfunderet? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habeamus. Siderem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habeamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquere? at obsidebamur, vitam milium negligere? at ea videbat eos accepisse conditione, ut, quoad possem, in columeis patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at **SALVS** antiquior est militum, quam impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod factum sit, faciendum fuisse. Il Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius consensus est hoc modo: *Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet: & quod licet,*****

1. *Quis hinc alea vicit.* Sequor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgari, vicit.

2. *Brevi commutatione aut productione.* Revocavi scripturam editionum antiquarum Pell. confirmatam libris, item Be. & Fabr. nam Victorius maloræ, commutatione, brevitate, aut productione.

3. *Cum laude & gloria sunt.* Libuit sequi auctoritatem Pal. quarti & sexti, confirmatam fide Gemblacensis libri & Bruilerensis. vulgata habebat amplius, gloria vulgare sunt; quæ vox in quatuor illis nulla est.

4. *Oceanum manus Macedonum transvolasset.* Et hoc nostram est factum; ad quod induxit Palatinorum senio, quorum pr. quart. lectus tantum representabant Oceanum Macedonum transvolasset. quintus vero

Oceanum fama Macedonum trans. sec. vero ac tert. servabant illud manus: vere. legatur modo Sualoria I. Senecæ patris.

5. *C. Graccho similiter occisio oblata est qua virum temp. amantissimum etc.* Ita quidem nonnulli à Pall. sed plerique tamen oggerunt occiso, oblata est respub. qua virum amantissimum. Aldus Nepos expressit, occisio oblata est qua virum, &c. nec omnino displicet.

6. *Vide captum malorum, perfidia scelus etc.* Placuit illud Gellio, ex Bruil. & sic quoque reperiri in Pal. quarto & sexto. nam ceteri subscribebant vulgato, fide captum, malorum perfidia per scelus etc.

7. *Cis faceret assentant.* Rectè Bruilerensis liber cis faceret.

ficer. possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc: & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere coepi: neque facere coepi, & non perfecti: neque perfecti, & non probavi, Item, *Africano* industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, *Imperium Græciæ* fuit apud Athenienses, Atheniensium potiri sunt Spartiatae, Spartiatae superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris ejusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. (mm) Definitio est, quæ rei aliquis proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: *Majestas* reipublica est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item *Injuria* sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam ejusque violant. Item, *Non est* ista diligentia, sed avaritia: ideo quod diligentia, est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum. Item, *Non est* ista fortitudo, est contentio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perperatione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei ejusque vim, & potestatem ita dilucidè proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. (nn) Transitus vocatur, quæ cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: 1. *In patriam* ejusmodi fuerit, habetis: nunc in parentis qualis existerit, considerate. Item, *Mors* in istum beneficium cognovisti, nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res, nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. (oo) Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quod si iste* suos hospites rogasset, & invito innuisset modò: hoc facile perfici posset. Item, *Nam postquam* isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos infequeris plerumque atque adeo infectans! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: 3. aut ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur fatius esset, diceret aliquis ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est cum non est fatius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniore rem facias, quod si continuo venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animadversa esset. (pp) Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non ferre, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: *Nam de pueritia* quidem tua, quam tu omni intemperantia ad dixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. *Es illud* prætereo, quod te tribunum rei militaris infrequenter tradiderunt. Deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item: *Non dico* te ab fecis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depe-

culatus es: furti: rapinas tuas omnes omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alius ostendere, occultè admonuisse, prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi: ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. (qq) Disjunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unum quodque certo concluditur verbo, sic: *Populus Romanus* Numantiam delevit, Karthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatae sunt; nihil Karthaginensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, *FORMAE DIGNITAS* aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus. (rr) Conjunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: *FORMAE DIGNITAS* aut morbo deflorescit, aut vetustate. (ss) Adjunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: *DEFLORESCIT* formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: *AVT MORBO*, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festivitatem disjunctio est appositæ; quare rarius utemur ea, ne fatietatem pariat: ad brevitate conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæc tres exornationes de simplici genere manant. (tt) Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurimum verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus* C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, *Commotus* non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, *Nunciam* audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit, in intrario causæ; quasi aliquid telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. (uu) Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Temp*, radicis evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, *Patrem* nefarie verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efficiuntur, ut à priorè posterior, contraria priori, proficiatur, hoc modo: *Esse* oportet, ut vivas: non vivere, ut edas. Item, *Ea re* poemata non facio: qui ejusmodi volo, non possum: ejusmodi possum, nolo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici possunt, non dicuntur. Item, *Si poema* loquens pictura est: pictura tacitum poema debet esse. Item, *Quia stultus es*, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commode fiat, cum contraria sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur. (vv) Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totà tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam* & omnibus rebus ereptis, superest

animus

2. *In patriam* ejusmodi, &c.] Si libros nostros mss. sequimur, vox addenda est una, altera transponenda. Pall. enim omnes & Brul. hoc pacto: *Modò in patriam* &c.

3. *Aut ea post ipsius*, &c.] Reposui illud est volente Palat. sec. ac sex. item Gembl. & Liliensi, nam Pal. tert. ac quint. ac ca.

4. *Quod tempus rei militaris infrequentem tradiderunt*.] Emendatio

hujus loci nata è Pal. pr. alluduntque ferè ceteri: se totidem literis. Ita quoque concepta est isthæ lectio in Br. in Gembl. Lil. item Fabr. & Persini in hunc diem legitur, quod rei militaris te infrequentem reddidisti.

5. *Omnibus ereptis, superest*, &c.] Secuta sum Palat. quart. & sext. quibus secundas faciebat Brul. additum hæctenus, omnibus ereptis solum mihi superest, plane superflue.

animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque i abutamini licebit, impunè: in me, quicquid liber, ita vite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissimè est accommodatum. (77) Dubitatio est, cum querere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.* Item, *Tu stud ausus es dicere, homo omnium mortalium? 2 quæro, quoniam te digno moribus tuis appellem nomine.* (78) Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cetera tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Necessè est, cum constet iustum nostram fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usum tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse.* Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti, tuum usum fecisse etiamnum non potes: emptio nulla profertur, hereditate tibi, me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes, sed non erit, tanquam in perisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem. (79) Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: *GERMORÈM parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus.* Item, *Descende in integram defensionem: noli quidquam recusare: da servos in quaestionem: stude verum invenire.* Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breviter accommodatum. (80) Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod coëptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: *Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me, nolo d. cere, ne cui forte arrogans videar: te autem sepe ignominia, dignum putavit.* Item, *Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domus? non ausim dicere, ne, cum te digna dixerò, me indignum quippiam dixisse videar.* Hic atrocior tacita suspitio, quam disertæ explanatio facta est. (81) Conclisio est, quæ brevi argumentatione ex his, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: *Quid si Danaus datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimitum capi fuit Trojam.* (82) *RESTRANT* etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed à superioribus separavimus, quod omnes in uno genere posita. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut laus idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellarunt. Significandi rei causa, sic: *Postquam iste in republicam fecit impetum, fragor civitatis in primis est auditus.* Hoc genere rarò utendum est, ne

novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quæco utatur, & rarò, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. (83) Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut, si quis, cum loquatur de Gracchiis: *Arnon Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt.* Item, si quis, de adversario dicat: *Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me 4 Plagiosippus iste tractavit.* Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomè, quod pro certo nomine collocamus. (84) Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, quæ possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata, id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro *Libera* inum, pro *Cere* frugem appellat: Aut ab instrumento donum, ut si quis Macedonas appellat, hoc modo: *Nam tam cito Sallix Græcia potestæ sunt:* Aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam licellè ex Italia materis transalpina depulsa est:* Aut id, quod sit, ab eo, qui facit, ut, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: *Mari istud te facere necessariò coëgit:* Aut si, quod facit, ab eo, quod sit, ut, cum *desidiosam artem* dicemus, quia desidiosus facit: & *frigus pigrum*, quia pigrus facit: ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armi Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis nam hic pro Græciis & Italiis, quæ continent, notata sunt.* Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis *aurum*, vel *argentum*, aut *ebur* nominet, cum *divitias* velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divilio, quam in querendo difficilis inventio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. (85) Circutio, est oratio rem simplicem assumptam circumcircabens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Karthaginis opes fregit.* Nam hic, nisi ornandi ratio quædam elict habita, Scipio potuit, & Karthago simpliciter appellari. (86) Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Proversione sic: *Hoc vobis deos immortalis arbitro: 5 dedisse pietate pro vestra.* Transjectione hoc modo: *1 stat. tu in istum plurimum fortuna valuit.* Item, *Omne invidiole eripuit tibi bene vivendi casus facultates.* Huiusmodi transjectio, quæ rem non reddit obsecuram, multum prodegit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in quibus 6 oportet verba, sicut à poetis, in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitissimè possint esse absolutæ. (87) Superlatio, est oratio superans veritatem, alicujus augendi, minuende causa. Hæc famitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic, *Quo 5 7 concordiam retinebimus, impem magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur.* Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur: A similitudine sic: *Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequatur.* A præstantia hoc modo: *Cujus ore sermo melle dulcior profuebat.* Eodem genere hoc est, *Tantus erat in armis splendor,* ut solis fulgor obsecurior videretur. (88) Intellectio est, cum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: *Non illa te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commo-*

1. *Admiratione licet impune.* Pal. quart. sext. Bruil. habent *impune*.
2. *Quæro quoniam te digno.* Palat. quartus: *quæro quoniam te digno, etc.* sed magis placet quod inveni in sec. & tertio: *homo omnium mortalium nem quæ te digno, etc.* sine voce *quæro*.
3. *Quid ceptum est dici, relinquatur in audientium iudicio, sic mihi.* Pal. aliquot. item Tolanus. Br. Fabr. relinquatur inobscuro, si mihi secum. non probem.
4. *Plagiosippus iste.* Ita maxima pars Pall. quippe unus acque alter *Plagiosippus*, quomodo Br. & Petreiani, sed unico per Fabr. *Plagiosippus*.

5. *Dedisse pietate pro vestra.* Sic Pal. pr. & sec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos, vulgo erat *pietas pro vestra*.
6. *Opere verba, sicut à poetis, in quendam extruere numerum.* Gulielm. malebat cum Lambino, *sicut ad partem, & vero* in Pal. sec. & Fabr. erat, *sicut ad partem quendam extruere numerum*, quod maluerim, si modo quid veniat mutandum.
7. *Concordiam retinebimus.* Libri publicati adjungunt *in obsequio* quod exclusi, quod abesse Pal. quart. sexto, item Br. ac Fabr.

commonebant? Nam hic omnis sanctimoniam nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumuosum ostenderit, dicat, *Ostentis mihi divitias, & locupleteis copias iustas.* Ab uno plura intelliguntur, hoc modo, *Pano* fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transfalpinus: in Italia quoque idem non nemo rogatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: *Airax* calamitas pestoꝝa mœreore pulsabat, Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia, (ll) *Abusio* est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: *Virus* hominis breves sunt, aut parva itatura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse traducta. (mmm) *Translatio* est, cum verbum in quandam rem transferatur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. Ea utrimque rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Itallam* tumultus expergefecit terrore subito. *Brevitatis* causa, sic: *Retens* adventus exercitus subitò civitatem exstinxit. *Obscœnritatis* vitandæ causa, sic: *Cujus* mater quotidianis nuptiis delectatur. *Augendi* causa, sic: *Nullius* mœror, & calamitas istius explere ipimitias, & nefariam faturare crudelitatem posuit. *Mincendi* causa, sic: *Magno* se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspiravit. *Orandi* causa, sic: *Aliquando* reip, rationes, quæ malitia nocentium exaruerant, virtute optimatum revivere. *Translationem* dicunt pudenter esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. (nnn) *Permutatio*, est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in treis partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una, aut plures frequenter ponuntur ad simplicem ratione ducta, sic: *Nani cum canes* funguntur officii luporum, & cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, eum à persona, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi, aut minuendi causa, dicitur: & ut si quis Drusum, Gracchum, *nitorem officium* dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, *parcum*, & *diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quod ait* hic rex, atque *Agamemnon* noster, sive, ut crudelitas est, potius *Atræus*? *Ex contrario*, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Eveam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. (ooo) Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus. **DISTRIBVTIO** est, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam disperuntur, hoc modo: *Qui vestrum*, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est, petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. *Qui* equestrem locum, splendidissimum capit esse in civitate,

is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo, macula atque dedecori sit. *Qui* parentis habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. *Quibus liberi sunt*, statuere exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. *Item*, **SEXTVS** officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare: Testis est, dicere, quæ scierit, aut audiverit: Quæstoris est, unumquemque horum in officio suo continere. *Quare*, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audiverit, argumentari, & conjectura prosequi patieris: jus accusatoris cum iure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures. (ppp) *Licentia* est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ita diligunt, cum in aliquo errato verè reprehendi posse videantur, hoc modo: *Mirari*, *Quirites*, quod ab omnibus vestræ rationes defendunt? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem proficiatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. *Quid enim est*, quare non omne istam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos ponite: deinde exitus omnium considerate, tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. *Item*, *Nam quid* fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium amplaveritis? non apertissime res erant crimini datæ: non omnes hæc testibus comprobate? non contra tenuerit, & nugatoris responsum? *Hic vos veriti estis*, 6 si primo certu condemnassetis, ne crudeles exstimatoreremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis absutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini: *Maximas*, & *privatas*, & *publicas* calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, & ostitamini. *Luce noctem*, nocte lucem expectatis. *Aliquid* quotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; 7 ac reip, perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate, Eiusmodi licentia si nimium videbitur acrimonia habere, malis mitigationibus lenietur, nam continuò aliquid huiusmodi licebit inferre. *Hic ego* virtutem vestram quaero, sapientiam desidero. veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & modestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in anicitia, ita in dicendò, si loco sit, maxime facit, 8 ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos,

qui

1. *Exornatio* & *visus* optimatum *revertitur*.] Est à Pal. quart. & sextor. neque recedit. Br. quam quod is, *revertitur*.

2. *Cui præsidio pecua credemus*.] Ita apertè Pal. quartus, nisi quod is adhuc *quis præsidio*, text. habet *pecunia*, reliqui *pecunia*, ut vulgata scripsi etiam *funguntur*, siue quarti & primi. nam *textus funguntur*. Bruil. *funguntur*, non, ut editi prius, *funguntur*.

3. *Ut si Drusum, Gracchum, nitorem officium dicat*.] Representavi quod repererim in Pal. quarto; restabatque item in Bruilieriensi quippe Pal. sext. *nitorem nitorem officium*, dicitur, quemadmodum. Est *beneficia* *invidio* pro bona causa. *Utri* apud P. Syrum. Turnebus lib. xx. cap. 25. legendum credidit, *mutatorumque oblectum*, recepta lectio, *Nummorum oblectum*.

4. *Ut oportet istum maximas pœnas dedisse velit*.] *Vox* *velit* non est in Pal. quarto aut sexto, mutatque *oportet* in *opus*: neque locus Bruil.

forfan melius.

5. *Tribuens officium separatim, &c.*] Est à Pall. iisdem & Br. quibus accessit & Pal. quintus, hæcenus impressi *separatim & res, &c.*

6. *Primo certu*.] Bene interpretatur Turnebus lib. xx. *Adverf. cap. 25.* qui adeatur.

7. *Ac reip, perniciem, &c.*] Libri illi nostri tres, *ad reip, perna*, quod satisfaciebat Gulielmo.

8. *Ut & illi, qui, &c. dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur*.] Suffridus ait exsare in Erfordienfi *veritatis adfertore esse videamur*; quod & à manu recenti in Pal. sexto, prius enim scriptum in illo; *ut & illi qui, &c. dicimus, tamen tam sententia eorum qui dicunt, quam de quibus dicitur vera habeatur*, quomodo item restat in quarto & Bruil. qui ultimus superscriptum habet; *tamen tam istis, veritatis esse videamur, quomodo &c.*

qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facile omnibus audire, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicimus. Horum amborum generum exempla subiiciemus. Prioris, huiusmodi: *Nimum, Quirites*, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unumquemque emitti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spejam diu detinemini: *SVLTITIA* vestra est, 9 qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentia hoc est exemplum: *Mibi cum isto, iudices*, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tamen vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exoratio, cui licentia nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit asperza, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. (999) *Deminutio* est, cum aliquid esse nobis, aut in iis, quos defendimus aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: *Nam hoc pro meo iure, iudices*, dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamen verè dixisset, tamen arrogans visus esset, nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, *Vitium* igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ: at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne *magnum* aut *maximum* diceretur, hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis preferendis observabimus, nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, 2 quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium. (1000) Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, iudices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è cavea leo missus, aut alii qua terribissima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, 3 acuens dentes multos in cuiusque fortunam, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perfringens, rem funditus labefactans. Quare, iudices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsi consulite, nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item, *Nam si de hoc, iudices*, gravem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos jugulaveritis, grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit, filii parvi, privati patris auxilio, Iudibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate:

at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, 4 & superbi te simul, & verbis invehentur. Item, *NAM DE MEME* nostrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseris consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: ceteri, qui possunt per atatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahantur: liberi partim 6 è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, 7 partim ante pedes constuprantur, nemo, iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cum res consequentes comprehensa universæ perspicua breviter exprimentur oratione (1001) *Divisio* est, quæ rem lemovens à re, utramque absovit, ratione subjecta, hoc modo: *Quo ego nunc tibi quicquam objiciam?* si probus es, non memisti: si improbus, non commoveris. Item, *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem?* si meministi, obtundam: si oblitus es, cum te nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, *DVAE RES SVNT*, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia, te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque gentem nunc videmus, qui potes igitur offendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. (1002) *Frequentatio* est, cum res in tota causa dispersæ & coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminiosior oratio sit, hoc pacto: *A quo tandem abest iste vitio?* quid est, iudices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitia proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentis, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares, fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosa, hoc pacto: *Nolite igitur, nolite iudices*, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferre in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quicquam aequè commode, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quaesitus, tum occasio aggreddendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conciliendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea antè quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco,

in

1. Qui quod erat in vestra potestate. Ita Pall. aliquot & Brull. vulgata anim. quæ quod?

2. Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia. Istud malui cum Pal. pr. ac sic. quam quod erat in ceteris, in ratione vivendi, aut ratione in dicendo: vulgata, ratione in dicendo.

3. Acuens dentes multos. Gembl. Tos. Liliensis, Brull. habent dentes multos, quod forsitan melius; neque aliter est in Pal. quarto aut sexto, postea tamen retinetur vulgatum, dummodo multos reformaretur in multos.

4. Et superbi te simul & verbis. Ita libri nostri meliores, vulgata sine copula, superbia res, &c.

5. Per atatem & vires laborem ferre. Brull. & Pal. quart. per atatem, qui laborem, vires admitterent.

6. Egreiis parentum diripiuntur. In se heic Lambinus, diripiuntur.

7. Partim ante pedes constuprantur. Idem videntur velle ante adus quod esse in publico. Sed præferendam vulgatum.

8. Coguntur in unum. Petrali istud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicato, unum in locum.

in quo est occisio facta, solus: paulo post & in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim questionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse veram: verum est, iudices, his in unum locum collatis, & certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspicioso, ut omnia inter se à primo ad postremum convenient maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. (1.) Expositio est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) 3 sed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sapius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: **NULLVM TANTVM** est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur, 4. Cum agerur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortuna reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, 5 ut pro patria studiose quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est aperitur, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traicimus aut ad sermocinationem. Sermocinatio est de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: 6 **SAPIENS**, qui omnia reipublicæ causâ suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ, vita, quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè produxit usque ad hanc ætatem: munivi meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei perfolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, &c: **QVIS EST TAM** tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reip. fortuna, quamvis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat; Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc cerò scio,

vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur modis, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus uremur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subficere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expositio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiis. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur, sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplicatione tractetur. **SAPIENS** nullum pro repub. periculum vitabit; ideo quod sæpe fit, ut, cum pro repub. perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est, ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expectant, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, male per dedecus, & ignaviam vivere: & cum pro amicis, & parentibus, & ceteris necessariis adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quam navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus, quam communi salutis, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisit in medios, amisit vitam: at non perdidit, re enim vilissima, & per parva maximam redemit, dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quorundam magis enitescit, quod si pro rep. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatur, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expositio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adjuvat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercetur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expositiois, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. (xxx) Commemoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sapius reditur,

D

hæc

1. In ipse maleficio.] Necesse habui istud admittere, ob consensum omnium Pal. & Br. nam alioqui non absurde imprehensio ipsi loco maleficii.
2. Certam sumere scientiam.] Sic passim omnes edd. at enim mss. nostri persistunt in sumere scientiam.
3. Sed commutatè.] Ita quoque præter Lambinianus noster quartus, & sic omnino legendi, non commutari, cuius patet ex nostra distinctione.
4. Cum agerur incolumitas.] Ita quoque noster quartus, non ageretur, quod in vulgatis posterioribus, & plerisque mss.
5. Pro patria studiose quamvis. &c.] Haud aliter omnes nostri, si ta-

men quos conculit Suffridus noster, addunt vocem, studiose laboret, quamvis, &c. non necessario.

6. Sapiens qui omnia &c.] Pal. quartus excludit pronomen qui; forsitan rectè.

7. Pro rep. debere accedere ad periculum.] Lambinus, debere accedi ad periculum, præter mss. qui mirifice hoc variant, Br. servat dicere, quod placuit Gulielmo, Pal. pr. habet prorep. debere suscipere periculum, quintus: pro rep. debere vel suscipere vel adire periculum.

hac uti maximè convenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re simillimè dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis, (xxx) Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejusmodi: *Inimicè* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, hujusmodi: *Vos* hujus incommodis lugetis, ille reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, ille solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat: hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. (xxx) Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de causis sumitur, ita quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breviter, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: *NON ENIM*, quemadmodum in palæstra qui rædas cadentis accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit: ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quòd deatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: 2 *Dicitur* minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumtum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dicitur est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulò antè, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur, probandi causa hoc modo: *Neq. equus* indomitus, quamvis natura bene compositus sit, 3 idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilis factum est, 4 quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse, ergo sumtum est probandi causa. Dicitur est autem per negationem, id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. 5 Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per breviter, hoc modo: *In amicitia* gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facile procurras: Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui, verbi causa, *post mortem* amici liberos ejus custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferratur usque ad finem: in amico 6 tantum benevolentia, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurat amicitia studio. Dicitur autem simile est per breviter, non enim

ita, ut in ceteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjunctè 7 & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, sic: *UT* CITHARODVS, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea & magnis fulgentibus gemmis illuminata, ci haram tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem, si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio factò, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortuna muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutis, & artium, quæ *virtutis magistra* sunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile 9 exornatione utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit. Dicitur autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata: In similibus observare oportebit diligenter: ut, cum rem aferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata, id est hujusmodi: *UT* HIRVINDINES æstivo tempore præstò sunt, si frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similibus facilis erit, si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & celestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertior rem facere, aut ponere ante oculos possit. *Non enim* res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. (aaaa) *EXEMPLVM*, est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertior, cum id, quod sit obscurus, magis dilucidum reddit: Probabilior, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expositione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. (bbbb) *Imago*, est forma, cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic:

I. *Imag*

1. *Taduo cadentis* Lambini, *cadentes* 3. existat in Pall. aliquot, sed alii retinent item alterum, quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum esse posse annotavit Gulielmus.

2. *Dicitur minus bonus.* Vox *dicitur* abest Br. item Pal. quarto & (xxx) 10: meo animo rectè.

3. *Idoneum ad eas utilitates quas* (c.c.) Delevi duas voculas, & *aptus* reperas tantum in uno Palatino, cum haberemus sex, sed neque exactio Bruil.

4. *Quod magis est verisimile, &c.* Lambinus libris omnibus reclamantibus supponit *minus*, non necessario. Gulielmus rectius putabat sceleratam à Suffrido erutam, *at magis, &c.*

5. *Sumitur & apertius dicendi causa similitudo per, &c.* Securas sum Pal. omnes Br. Ll. & Perlini codd.

6. *Tantum benevolentia, ut ultraquam amicus sentire possit, procurat amicitia*

stia studio Rescidi *studium*, quod a his postquam post *benevolentia*, præcunctibus Pal. pr. ac sec. si tamen sequimur Pal. quart. & sext. nec non Br. tunc rescibendum erit, tamen *benevolentia studio*, ut effertur *ultra finem* ceteris omnis omnibus, neque displicet.

7. *Et confuse comparata.* Sic Pal. quart. sextus Bruil. nam prius euf. utraque & confuse pronuntiata.

8. *Magis fulgentibus gemmis, &c.* Pall. iidem & Bruil. magna forsitan bene.

9. *Exornatus utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stultitia, &c.* Hæc est lectio Pal. quarti, quinti, sexti: item Bruil. quorum duo cum habeant *artificis stulticia* & punctis notat Bruil. illud *stulticia* suspicior adhuc abijciendum alterum *artificis*, at locus sit perpurgatus & inertia heic est *ατοξία*, supra etiam rescripti & *industrius*, ubi antea acat & *illustrius*, iisdem codicibus volentibus.

2. *Imag*

1. *Istas in praelium, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis accerrimi similis.* Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contempationem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iste quousque per forum mædium, tanquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, 2. aspectu venenato, spiritu rabido circumspiciens huc, & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, 3. ore attingere, dentibus insacare, lingua aspergere possit.* Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iste, qui divitias suas jacat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro, 4. clamat, & dejerat.* Ut in contempationem adducat, sic: *Iste, 5. qui tanquam coclea, abscondens retentat sese tacitus, quo sicutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.* (ccc) *Effusio est, cum exprimitur & effingitur verbis, corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, casium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire.* Haber hæc exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucidè facta est. (ddd) *Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa: Ut si velis non divitem, 6. sed ostentatorem pecuniosum describere: Iste, inquit, iudices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu vos intuentur, nonne vobis videtur dicere? 7. Darem, si mihi molesti non essetis: cum vero sinistra mentum sublevat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium præstringere. Cum puerum respicit huncunum, quem ego novi, (8. vos non arbitratoro visse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab avunculo cogitur Æthiops, qui ad balneæ veniat, asturcens locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vistrannumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sofiam, Sanè. Deinde casu veniunt hospites 9. homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle sanè conturbatur: sed tamen à vitio natura non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad domum rectè abissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit, undelibet invenire, verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Querit in agris cuiusmodi frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere; ta-*

meti in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quædam, in quibus sodalitiæ erat eodem die futurum: quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. 10. perspicit argentum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. accedit servulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus hospites: frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc 11. decuma venitore, hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quò jusserat, veniunt, quærunthunc, reperiunt, domus cuius sit: in diversorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, exposulant, accusant. 12. ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto decrasse: contra valetudinem suam ad noctem multam expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. servulus non inurbanus satis strenuè, & concinnè comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidam amico ad nuptias commodasse, nuntiat interea puer argentum repertum (pertinuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædeis commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hujusmodi notatones, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, ceperamus: aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione, (ccc) *Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrupit in ædeis subito, deinde magna voce: Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? 13. quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo sletu ad istius pedes abjecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sūt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam, nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi detis, ac vos auribus meis opplorare definitis? non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mor-*

D 2

tem

1. *Istas in praelium, &c.* Sic Pall. omnes, nisi quod pr. *Inibat praelium*, quod & in suis reperit Petreus.
 2. *Aspectu venenato, spiritu rabido.* Ita omnes Pall. nisi quod unus & alter rapit. nam Victorius elidit, *scribit aspectu rabido circumspicit.* alii, *aspectu rabido, spiritu venenato.* non male.
 3. *Ore attingere.* Præteriturum aliter edd. *quam.* sed dictio ea non existat in Pall. quarto aut Brui.
 4. *Clamat & dejerat.* Sic quoque Victoriana, respondentque Pall. quart. & sext. alii tamen *dejerat*, quod & in primitis impressis.
 5. *Qui tanquam coclea abscondens, &c.* Nescio an habeamus lectionem, ad hunc genuinam, nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Iste qui tanquam testudo se cocleis abscondens & venient sese tacitus cum in domi sua reserit ut comidatur auferat.*
 6. *Ad ostentatorem pecuniosum.* Non improbo Memmii Auratque conjectancum, *pecunia sua*, sed videlicet, ne acutus sit quod inveni in Pall. quarto ac sexto, *ostentatorem pecuniosum.*
 7. *Darem si mihi molesti non essetis.* Melius fortè Palat. prim. quart.

8. *Darem si mihi molesti non essetis.* & ita quoque Brui.
 9. *Ubi non abibit, &c.* Illud non esse, non restat in Pall. quarto aut sexto, & satis subintelligetur.
 10. *Veniunt, qui istum splendide dum peregrinaretur receperant.* Videtur prius fuisse, *inveniant.* cujus vocis ignorantia mirè tortit librarios, nam, pr. homini, quæ iste dum splendide peregrinatus videtur, ubi forte legendum, quæ iste dum splendide peregrinatus, inveniant, sec. qui istum splendide receperunt dum peregrinabatur, inveniat. quart. & Brui. homini quæ iste dum splendide peregrinatus, & a. r. sine alio verbo.
 11. *Perspicit argentum, &c.* *Resp. &c. probat.* Hoc modo Pall. nostri: inop. è ibi Lambinus.
 12. *Decuma venitore.* Gifanius maluit, *ad decumam.*
 13. *Qui iste est, &c.* Pal. quart. sext. Brui. à manu secunda, *at iste est.* placet.
 14. *Quin mihi præsto sit?* Pall. *serè suis* nisi quod sec. *in quomodo mihi præsto suis?* unde forsan hæret in Gerabl. Tosano & Li. qui non mihi præsto suis.

tem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolameis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam fatura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem, nunc video in iudicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere non vis: occidar equidem, sed *victus non peribo*. At ille, In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso commovere: & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subjicere sermonem. (fff) Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, sit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quid si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur?* Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, *Quid si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adit, non hac utatur oratione?* Ego reges eieci, vos tyrannos iutroducis: ego libertatem, quæ non erat, pepeti: vos partem servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in pluteis res mutas, atque inanitas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. (ggg) Significatio est, quæ plus in suspitione relinquit, quam positum est in oratione. ea fit, per exuberationem, ambiguum consequentiam, abscessionem similitudinem. Per Exuberationem cum plus dictum est quam patitur veritas, augendæ suspitionis causa, sic: *Hæc de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi peat ignem, non reliquit.* Per ambiguum, cum verbum potest in duas, plure sive sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vultis, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Prospice tu, qui plurimum cernis.* Ambigua quemadmodum vivanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur faciliè, si no-

verimus, & animadyerterimus verborum accipiteis, aut multiplicis potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si falsamentarii filio dicas: *Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat.* 5 Per abscessionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus satis relinquitur suspitionis, sic: *Quis ista forma, & atate nuper alienæ domui nolo plura dicere.* Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: No 11, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. 6 Inulti jacent Gracchi, Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis: finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. (hhhh) Brevitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit:* 7 inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: 8 inde pulsus in Hellepontum, statim positus Abydo. Item, *Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis.* tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est. Habet paucis comprehensa brevitatis multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non finit commemorari. (iii) Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur, id fieri poterit, si, quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, jubet advocari concionem.* Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cepit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus convolant: atque è populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge non vides? respice, inquam, Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere coepit. 9 At iste spumans ex ore scelus, anhelas ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percussit tempus. 10 Illenulla voce dilabans insita virtute concidit tacitus, iste viri fortissimi miserando sanguine adpersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspiciens, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigenis, in templum Jovis contulit sese. 11 Hæc exornatio plurimum proficit in amplificanda & commiseratione, huiusmodi enarrationibus, statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos. (kkkk) Omnis ratione honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercebis, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio, *vulgari sermone effera-*

1. Cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? Nihil variant Pall. sed non displicet quod restat in Liliensi: cum ecce, inquit, istes præsto sunt. Sed et sic, audax, &c.

2. Metuebam, induit ut planè victus essem.) Pal. sextus non agnoscit vocem Metuebam, habetque esse.

3. Ego non sententiose loqueris?) Pal. quart. sext. sententiose loqueris (quod amplectar, aut sententiose loqueris? ut habet Bruil.

4. Per exuberationem.) Placuit istud ex Pal. quint. Bruilerensi, pro eo hæc ut exuberationem.) Bruil. exemplar abscessionem, quod mire probat Gilanius.

6. Inulti jacent Gracchi.) Sic, Fall. in Italia scripti: ac quart. sex. flul. sicut C. Gracchi monument. quintus sustulit am carne Gracchi.

7. Inde Thasi præsidium reliquit.) Sic reposuit Turnebi, alladuntque omnes Palat. in quorum nullo visitur vulgatum Thasi.

8. Inde pulsus in Hellepontum.) Lambinus, Auratum secutus, maluit appellare, quod est in Palat. sexto.

9. Spumans ex ore scelus.) Malui istud cum Victorianis, repetendumque in Pal. quart. ac sext. quam quod Manutianis sequuntur, spumans ex ore rejicere, rejicit enim: hanc scripturam n. embur sequens.

10. Ille nulla voce dilabans, insita virtute.) Reposui quod erat in Pal. quarto ac sexto, item Bruilerensi. nam, ceteri, nullam vocem dicit, insita virtute. Victorius edidit, voce dilabans, insitam virtutem. nostrum genuinum magis videtur.

11. Hæc exornatio plurimum proficit in amplificanda & commiseratione.) Ad hæc finis Pal. quarto ac sexto & Bruil. positura enim verborum elegantior est: & alioquin illa, & ino non erat simul in aliis mss. nostris.